

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Louise Kjellberg

Den straffande vändningen – En studie i
kriminalpolitikens utveckling från 1960-talet tills idag
med fokus på de unga lagöverträdarna

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin för examen: Period 1 HT2019

Innehållsförteckning

Summary.....	1
Sammanfattning.....	2
Förord	3
Förkortningar	4
1 Inledning.....	5
1.1 Bakgrund.....	5
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställning	7
1.4 Metod.....	7
1.5 Perspektiv.....	8
1.6 Forskningsläge	10
1.7 Material	11
1.8 Avgränsningar.....	12
1.9 Disposition.....	13
2 Ungdomsbrottsligheten	14
2.1 Hur unga lagöverträdare straffas idag	14
2.1.1 Straffmätning.....	14
2.1.2 Påföljdsvalet	16
2.1.3 Ungdomspåföljderna	16
2.2 Förslaget om slopad straffrabatt för unga lagöverträdare i åldern 18–20 år	18
2.2.1 Uppdragets utgångspunkter	18
2.2.2 Uppdragets motiv	18
2.2.3 Utredningens förslag	19
3 Ungdomsbrottslighet som kulturellt fenomen.....	22
3.1 Rättshistorisk tillbakablick	22
3.2 Den nya ungdomskulturen	24
4 Kriminalpolitikens utveckling	26
4.1 Behandlingskritikens framväxt.....	26
4.1.1 Kriminalpolitikens intåg i den politiska agendan	26
4.1.2 KRUM.....	27
4.1.3 Ökning av ungdomsbrottsligheten	28
4.1.4 "Ingenting fungerar".....	28
4.2 Avkriminalisering m.m.	29
4.2.1 Avkriminaliseringarnas tid	29
4.2.2 Brottsutvecklingens avstannande.....	29
4.3 Hårdare tag i kriminalpolitiken	30
4.3.1 1989 års straffvärdesreform	30
4.3.2 Lag och ordning	32
4.4 Internationaliseringen.....	32
5 Trender i kriminalpolitiken	34
5.1 Från experter till politiker.....	34
5.2 Från trend till tillstånd.....	36
5.3 Från idealism till realism	37
5.3.1 Prioriteringspolitiken	37

5.3.2	Symbolic denial och responsabilization	38
5.4	<i>Från gärningsperson till brottsoffer</i>	39
5.4.1	Förändrad syn på våld	39
5.4.2	Brottsoffret i fokus	40
5.5	<i>Från förnuft till känsla</i>	43
5.5.1	Rättstrygghet	43
5.5.2	Straffvärde	44
5.5.3	Höjda straff som universalåtgärd	44
5.6	<i>Det allmänna rättsmedvetandet</i>	45
6	Media och brott	48
6.1	<i>Medias påverkan</i>	48
6.2	<i>Moralpanik</i>	49
6.3	<i>Medias bild av ungdomsbrott</i>	50
7	Analys	53
7.1	<i>Behandlingskritiken</i>	53
7.2	<i>Massbrottsamhället</i>	55
7.3	<i>Prioriteringspolitiken</i>	56
7.4	<i>Brottsoffret</i>	58
7.5	<i>Internationaliseringen</i>	59
7.6	<i>Brottsbalkens misslyckande</i>	60
7.7	<i>Straffvärdesreformen och det allmänna rättsmedvetandet</i>	61
7.8	<i>Media</i>	62
7.9	<i>Avslutande reflektioner</i>	63
	Käll- och litteraturlista	65
	Rättsfallsförteckning	70

Summary

Young offenders have long been treated differently than adult offenders in the Swedish penal system. Anyone who commits crimes before the age of 21 is today treated differently both in terms of the sentencing measure and the choice of penalty. Among other things, the young offenders get their sentence reduced by the so-called “penalty discount”. In December of 2018 a government department issued a proposal for the abolition of the penalty discount for young offenders between the ages of 18 and 20. The proposal would largely have the effect that the special treatment that young offenders today enjoy would be reduced from 21 to 18 years. From a legal point of view, the proposal has been met by a lot of criticism, as well as from a political perspective. The department behind the proposal has also concluded that there is no experience-based or empirical support for eliminating the penalty discount. Despite the criticism, the government has nevertheless chosen to proceed with the proposal.

In recent times, the crime policy in Sweden has been moving towards an increasingly harsher climate and is increasingly characterized by politicization, increased alarmism, sharpened punishment and an emotional rather than a rational attitude. The principles that have previously been the basis for the existence of the penal code now seem to weigh less heavily. Against this background, the aim of the thesis is to identify the reasons behind the development of a tougher political climate as regards criminality, which is illustrated through the proposal for a more restrictive penalty discount. In order to meet the purpose of the essay, the essay's overall question asks why the government is pursuing a legal reform that lacks empirical or experience-based support.

The analysis concludes that the development of criminal policy depends on several factors, noting that the criticism that emerged in relation to the special treatment of young offenders during the 1960s and 1970s appears to have played a particularly crucial role. The criticism that arises in the social debate seems to result in a lasting sense of pessimism that came to characterize the criminal policy field and eventually also the legal system. In order to return a trust in the governments’ ability to solve the crime-problem, a redefinition of the crime problem is made, which seems to have had the effect of making the crime problem perceived as more serious than it may actually be.

The analysis also pursues the argument that increased security in society has become a more important target for criminal policy than reduced crime, which in turn has had the effect of a reduced focus on the actual effectiveness of the criminal policy measures. The thesis concludes that the main task of politics is to respond to what the people want and the people appear to want a stricter approach and more restrictive penalty discount.

Sammanfattning

Unga lagöverträdare har sedan länge särbehandlats i det svenska påföljdssystemet. Den som begår brott innan 21 års ålder särbehandlas idag både beträffande straffmätningen och påföljdsvalet. Bland annat får den unge lagöverträdaren sitt straff reducerat genom den så kallade straffrabatten. I december 2018 utkom ungdomsreduktionsutredningen med ett förslag om slopad straffrabatt för unga lagöverträdare i åldern 18 – 20 år, vilket i stora drag skulle innebära att åldern för den särbehandling som unga lagöverträdare idag åtnjuter skulle sänkas från 21 till 18 år. Från juridiskt håll har förslaget mötts av en hel del kritik och från politiskt håll tycks det råda delade meningar om förslaget. Även ungdomsreduktionsutredningen själva konstaterar att det inte finns något erfarenhetsbaserat eller empiriskt stöd för att slopa straffrabatten. Trots kritiken har regeringen ändå valt att gå vidare med förslaget.

På senare tid har kriminalpolitiken i Sverige gått mot ett allt hårdare klimat och utmärks alltmer av politisering, ökad alarmism, skärpta straff och en känslomässig snarare än en rationell hållning. De principer som tidigare har legat till grund för straffrabattens existens tycks nu väga mindre tungt. Med bakgrund av detta har uppsatsens syfte varit att i den kriminalpolitiska utvecklingen försöka finna de orsaker som kan tänkas ligga bakom det allt hårdare kriminalpolitiska klimatet som utvecklats med förslaget om slopad straffrabatt som exempel. För att tillgodose uppsatsens syfte har uppsatsens övergripande frågeställning varit hur det kan komma sig att regeringen väljer att gå vidare med ett förslag som det inte tycks finnas något empiriskt eller erfarenhetsbaserat stöd för att genomföra.

I analysen drar jag slutsatsen att den kriminalpolitiska utvecklingen beror på flera faktorer där den behandlingskritik som uppkommit under 1960- och 70-talet tycks ha haft en särskilt avgörande del i utvecklingen. Den behandlingskritik som uppstod i samhällsdebatten tycks ha resulterat i en bestående känsla av pessimism som kommit att prägla det kriminalpolitiska fältet och så småningom även rättssystemet som sådant. För att återbörda kriminalpolitiken till staten görs en omdefiniering av brottsproblemet vilket tycks få effekten att brottsproblemet upplevs som allvarligare än vad det kanske egentligen är.

I analysens avslutande del argumenterar jag även för att den ökade tryggheten i samhället har blivit ett viktigare mål för kriminalpolitiken än målet om minskad brottslighet vilket i sin tur har haft effekten av ett minskat fokus på den faktiska effektiviteten i de kriminalpolitiska åtgärderna. Avslutningsvis konstaterar jag att politikens främsta uppgift är att svara upp till vad folket vill ha och i det här fallet tycks folket vilja ha hårdare tag och en slopad straffrabatt.

Förord

Arbetet med denna uppsats har varit en omvälvande resa och att jag nu sitter här, timmar från att lämna in, känns helt obegripligt. Jag lovade mig själv under början av terminen att jag skulle spara nöjet med att skriva detta avsnitt till allra sist. Så att jag nu sitter här och bölar medans jag skriver detta avsnitt fullproppat med klyschor innebär att den här resan snart är slut. För min del symboliserar avslutandet av examensarbetet inte bara slutet på en väldigt lång och utmanande termin utan det symboliserar också slutet på min tid i Lund. Innan jag säger tack och adjö till juristprogrammet och Lund finns det dock ett antal personer som jag skulle vilja tacka.

Framförallt, tack mamma och pappa för all kärlek och allt stöd ni har gett mig under hela mitt liv och i synnerhet de här senaste fyra och ett halvt åren. Särskilt tack pappa för att du alltid har tagit dig tiden att korrekturläsa mina arbeten fast jag alltid skickar dem alldeles för sent.

Tack till min handledare Sverker Jönsson för all din nerlagda tid och peppande ord. Utan din uppmuntran hade jag inte vågat mig på ett arbete som berör juridiken på ett så annorlunda plan.

Tack till alla mina fantastiska vänner som har gjort de senaste fyra och ett halvt åren till några av de bästa i mitt liv. Ett särskilt tack till Emma och Frida, min Malmöfamilj vars dörr alltid är öppen. Att ha er som grannar det senaste halvåret har betytt allt för mig.

Tack farmor. För all kärlek och för att du alltid har trott på mig. Du har alltid varit min största påhejare när det kommer till min utbildning. Det smärta mig så att du aldrig fick uppleva min juristexamen men jag vet att du är stolt över mig där du är.

Slutligen, tack Lund. För alla vänskaper, fantastiskt galna fester och vingliga cykelfärder som du har erbjudit. Det tog mig lite extra tid att hitta till dig men du var definitivt värd väntan.

Malmö, 9 januari 2020

Louise Kjellberg

Förkortningar

AMOB	Arbetsgrupp mot organiserad brottslighet
Bet.	Betänkande
BrB	Brottsbalken
Brå	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Direktiv
DN	Dagens nyheter
EU	Europiska Unionen
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta domstolen
JO	Justitieombudsmannen
KRUM	Riksförbudet för kriminalvårdens humanisering
LVU	Lag om vård av ungdom
MP	Miljöpartiet
NE	Nationalencyklopedin
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
Rskr.	Riksdagsskrivelse
SoL	Socialtjänstlagen
SOU	Statens offentliga utredningar
SVT	Sveriges television

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Särbehandlingen av de unga lagöverträdarna i svensk rätt går så långt tillbaka som till landskapslagarnas tid. Ungas bristande mognad och ansvarsförmåga samt känsligheten för de konsekvenser som straffrättsliga ingripanden kan leda till har varit de främsta motiven till särbehandlingen. Idag särbehandlas de unga lagöverträdarna upp till 21 års ålder både beträffande straffmätningen och påföljdsvalet.

Den 13 december 2018 presenterades ett nytt betänkande av Ungdomsreduktionsutredningen, SOU 2018:85 – *Slopad straffrabatt för unga myndiga*. Betänkandet behandlar hur ett eventuellt avskaffande av straffrabatten för unga lagöverträdare i åldern 18-20 år skulle kunna genomföras. Remissvaren för utredningen är blandade och flera tunga instanser såsom Åklagarmyndigheten¹, Advokatsamfundet² och Brå har ställt sig kritiska till förslaget.³ Trots de blandade remissvaren meddelade justitieminister Morgan Johansson i juni 2019 att han ändå avsåg att gå vidare med förslaget.⁴ Även Miljöpartiet som inledningsvis ställde sig kritiska meddelade i september 2019 att de öppnade upp för ett slopande av straffrabatten för unga lagöverträdare i åldern 18-20 år.⁵

På senare tid har kriminalpolitiken i Sverige gått mot ett allt hårdare klimat. Den utmärks alltmer av politisering, ökad alarmism, skärpta straff och en känslomässighet snarare än en rationell hållning. Liknande tendenser har även kunnat konstateras i andra västländer och har betecknats med uttrycket *the punitive turn*, den straffande vändningen.⁶ Förslaget om slopad straffrabatt är ett av många förslag under den senaste tiden som tycks gå i kölvattnet av detta allt hårdare kriminalpolitiska klimat.

Målet för svensk kriminalpolitik är sedan 1990-talet att minska brottsligheten och öka tryggheten.⁷ Enligt kriminalstatistik har

¹ Åklagarmyndigheten, Remissvar angående betänkande av ungdomsreduktionsutredningen SOU 2018:85, s. 1.

² Advokatsamfundet, Remissvar angående betänkande av ungdomsreduktionsutredningen SOU 2018:85 s. 1.

³ Brottsförebyggande rådet, Remissvar angående betänkande av ungdomsreduktionsutredningen SOU 2018:85 s. 1.

⁴ Dante Thomsen och Calle Elfström: ”Spricka i regeringen om slopad straffrabatt för unga – Miljöpartiet säger nej”, SVT Nyheter, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/spricka-i-regeringen-om-slopap-straffrabatt-for-unga-miljopartiet-sager-nej>, besökt 2019-10-02

⁵ Mikael Grill Pettersson: ”SVT erfar: MP öppnar för slopad straffrabatt för unga brottslingar”, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/oppning-om-straffrabatt-for-unga>, besökt 2019-10-04

⁶ Tham (2018) s. 139.

⁷ Åklagarmyndigheten: Uppdrag och mål, <<https://www.aklagare.se/om-oss/uppdrag-och-mal/>>, besökt 2019-11-19; Tham (2018) s.17.

brottsligheten bland unga lagöverträdare i Sverige varit mer eller mindre konstant sedan mitten av 1970-talet⁸ och enligt statistik från Brå har brottsligheten i de flesta kategorier bland ungdomar minskat sedan 1990-talet.⁹ Att ett förslag om att slopa straffrabatten för ungdomar kommer nu kan därför tyckas lite märkligt. Även Ungdomsreduktionsutredningen själva konstaterar att det inte finns något empiriskt, eller erfarenhetsbaserat, stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare.¹⁰ Så hur kommer det sig att regeringen ändå väljer att gå vidare med förslaget om slopad straffrabatt?

1.2 Syfte

Syftet med den här uppsatsen är att i den kriminalpolitiska utvecklingen från 1960-talet tills idag försöka finna de orsaker som kan tänkas ligga bakom den allt hårdare kriminalpolitiken som utvecklats under senare tid.

För att visa på den allt hårdare kriminalpolitiska utvecklingen kommer ungas brottslighet och förslaget om slopad straffrabatt för unga myndiga undersökas. Anledningen till att just ungas brottslighet har valts som fokusområde för den kriminalpolitiska utvecklingen i Sverige är att det är ett politiskt intresseområde där det har skett markanta förändringar i attityd under de senaste åren.

Genom att analysera bakgrunden till strafflagstiftningen, kriminalpolitiken, är förhoppningen att få en större förståelse för hur vi har kunnat komma dit vi är idag.

Anledningen till att just 1960-talet har valts som utgångspunkt är att det är först då som kriminalpolitiken börjar bli en politisk fråga. Under 1960-talet infördes också en ny brottsbalk och med den följde en helt ny typ av politisk debatt.¹¹

⁸ Estrada (1999) s. 45.

⁹ Brå rapport 2017:5, s. 283.

¹⁰ SOU 2018:85, s. 199.

¹¹ Tham (2018) s. 20.

1.3 Frågeställning

Den övergripande frågan jag avser besvara med denna uppsats är hur det kan komma sig att regeringen går fram med ett förslag om slopad ungdomsrabatt när ungdomsreduktionsutredningen konstaterar att det inte finns något empiriskt eller erfarenhetsbaserat stöd för att genomföra ändringen.

Som ett led i att besvara denna frågeställning kommer följande underfrågor att besvaras:

- Hur kommer det sig att just ungdomsbrottsligheten har blivit ett särskilt fokusområde för lagstiftarens hårdare tag?
- Varför ser regleringen kring ungdomsbrottsligheten ut som den gör idag?
- Hur kan kriminalpolitikens utveckling mot allt hårdare tag förklaras?

1.4 Metod

I arbetet med den här uppsatsen har huvudsakligen en *rättsanalytisk metod* använts vilken, som namnet indikerar, syftar till att analysera rätten. Till skillnad från den rättsdogmatiska metoden så ska rätten inte bara fastställas utan också kritiskt granskas och analyseras. Den rättsanalytiska metoden är även friare beträffande materialval då alla former av material kan användas, till skillnad från den mer strikt rättsdogmatiska metoden där materialvalet är mer begränsat. Dessutom tillåts allmänt erkända värderingar i samhället ta plats på ett sätt som inte är möjligt inom den rättsdogmatiska metoden.

Det rika materialval som den rättsanalytiska metoden tillåter ger ett underlag för en mångfacetterad analys som lämpar sig för en mängd olika ämnen. För denna uppsatsens ämne lämpar sig den rättsanalytiska metoden särskilt då dess syfte är att analysera just vad som har lett fram till att gällande rätt ser ut som den gör. Syftet är inte att besvara ett juridiskt problem, till vilket den rättsdogmatiska metoden lämpligen används, utan att analysera bakgrunden till juridiken. Inom den rättsanalytiska ramen tillåts även analys av materialet med ledning av en viss vinkel.¹²

Som ett led i det rättsanalytiska arbetet kan det även ingå att redogöra för gällande rätt, vilket i det här arbetet särskilt görs i kapitel två. Uppsatsen har därför även inslag av den *rättsdogmatiska metoden*.¹³ Den rättsdogmatiska metodens syfte är som ovan nämnts att fastställa gällande rätt. Detta görs genom att använda de allmänt accepterade rättskällorna lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och den rättsdogmatiskt orienterade litteraturen.¹⁴

¹² Jfr Sandgren (2015) s. 45 ff.

¹³ Jfr Sandgren (2015) s. 46.

¹⁴ Kleineman, Jan i Zamboni och Nääv (2013) s. 21.

Den rättsanalytiska metoden har som framgått klara beröringspunkter med den rättsdogmatiska metoden men har också nära beröringspunkter med *rättspolitisk metod*, vilken innebär att frågan huruvida rätten bör ändras utifrån ett särskilt ändamål eller perspektiv sätts i fokus. Argumentationen måste dock fortfarande vara så objektiv och balanserad som möjligt och så pass rationell att metoden inte tappar sin vetenskaplighet. Den rättspolitiska metoden förekommer framförallt i uppsatsens fjärde och femte kapitel där det kriminalpolitiska läget redogörs för och till viss del analyseras utifrån kriminologers forskning.¹⁵

Sammanfattningsvis är uppsatsens huvudsakliga metod den rättsanalytiska men arbetet innehåller även inslag av såväl rättsdogmatisk som rättspolitisk metod för att ge uppsatsen ett bredare perspektiv.

1.5 Perspektiv

Den analytiska ramen för det här arbetet tar huvudsakligen avstamp i idéer om kriminalpolitikens utveckling under 1900-talets senare halva utvecklade av den brittiske professorn i juridik och sociologi David Garland, verksam vid New York University.¹⁶

Garland beskriver i sin bok *”the culture of control”* att kriminalpolitikens utveckling i USA och Storbritannien från 1970-talet och framåt tills idag har varit den totala motsatsen mot vad forskare för 50 år sedan förutsåg. Det faktum att USA håller över två miljoner medborgare i fångenskap eller att nästan alla stora brittiska städer är kameraövervakade är ingenting som vi tycker är konstigt. För 50 år sedan hade detta varit en otänkbar utveckling av kriminalpolitiken.¹⁷ Samma tendenser i kriminalpolitikens utveckling tycks även kunna konstateras i andra västländer, så även i Sverige. När justitieminister Herman Kling år 1962 presenterade propositionen till en ny brottsbalk gav han tydligt uttryck för en vilja att begränsa straffandet. Han framhöll att alla skyddsvärda intressen inte behöver kriminaliseras och att kontroll kan uppnås genom andra medel än straff.¹⁸ Idag, över 50 år senare, tycks samtliga politiker vara överens om att höjda straff är den enda lösningen.

Garland menar att för att kunna förstå varför dagens kriminalpolitik ser ut som den gör är det viktigt att spåra de historiska influenser som påverkat kriminalpolitiken och att identifiera vilka historiska och sociala grunder den fortfarande bygger på. För att göra detta så studeras kriminalpolitiken

¹⁵ Sandgren (2015) s. 47 f.

¹⁶ New York University School of Law: All Faculty
<<https://its.law.nyu.edu/facultyprofiles/index.cfm?fuseaction=profile.overview&personid=19938>>, besökt 2019-10-17.

¹⁷ Garland (2001) s. 1.

¹⁸ Prop. 1962:10 B, s. 40 f.

utifrån historiska, sociologiska och penologiska faktorer¹⁹. Om detta perspektiv att studera kriminalpolitiken fungerar ger det enligt Garland nya metoder att analysera brottsbekämpningen under 1900-talets senare hälft och möjlighet att upptäcka antagandena, diskurserna och strategierna som formade fältet. En analys utifrån dessa faktorer kommer också att identifiera de politiska intressena och de kulturella betydelseerna som stöttar dessa arrangemangen och de sociala mekanismerna som knyter samman brottsbekämpning med andra sociala domäner.

Genom att identifiera de historiska och sociala orsakerna bakom kriminalpolitiken ökar också förståelsen för dagens kriminalpolitiska metoder och åtgärder. Poängen med detta arbete är inte att analysera den kriminalpolitiska historien som varit utan att använda den kriminalpolitiska historien för att analysera dagens kriminalpolitik. Tanken är att hitta krafterna bakom dagens metoder och identifiera de historiska och sociala anledningarna bakom.²⁰

Garlands metod att studera kriminalpolitikens utveckling tycks enligt min mening också ha inspirerat en del svenska forskare inom kriminologin. Henrik Tham, professor i kriminologi vid Stockholms Universitet,²¹ Robert Andersson, lektor och docent i kriminologi vid Linnéuniversitet, och Roddy Nilsson, professor i historia vid Göteborgs Universitet,²² har samtliga i sina senare verk valt att studera kriminalpolitikens utveckling i Sverige utifrån historiska, sociala, kulturella och politiska aspekter.

Både Tham, Andersson och Nilsson diskuterar i sin forskning att det gängse sättet att diskutera, undersöka och analysera kriminalpolitik i Sverige är att utgå från att kriminalpolitik är en rationell fråga som det finns en logisk och rationell lösning på.²³ Utgångspunkten blir då att kriminalpolitik är något som kan och bör utformas ändamålsenligt och rationellt. Det enda som krävs från regeringens och lagstiftarens sida är att hitta ”de rätta lösningarna” och att sedan utvärdera hur framgångsrika dessa har varit.

Kriminalpolitikens uttalade syfte är att minska brottsligheten och öka tryggheten i samhället. Debatterna kring kriminalpolitiken får då explicit formen av diskussioner kring hur detta görs på bästa sätt. Detta innebär i sin tur att när kriminalpolitiska frågor diskuteras och debatteras är utgångspunkten att det finns en korrekt lösning – ett *riktigt* och *bästa sätt* att bedriva kriminalpolitik som kommer att lösa problemet för alltid.²⁴

¹⁹ Penologi är ett delområde inom kriminologin som bl.a. studerar straffsanktionernas uppkomst, verkställighet samt alternativ. Nationalencyklopedin: ”Penologi”, <<https://www.ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/penologi>>, besökt 2020-01-08.

²⁰ Garland (2001) s. 2 f.

²¹ Stockholms Universitet: Profiler Henrik Tham, <<https://www.su.se/profiles/tham-1.185274>>, besökt 2019-11-25.

²² Andersson och Nilsson (2017) baksida till ”Svensk kriminalpolitik”.

²³ Tham (2018) s. 17 f.; Andersson och Nilsson (2017) s. 7.

²⁴ Andersson och Nilsson (2017) s. 20.

Andersson och Nilsson diskuterar att problemet med utgångspunkten att se kriminalpolitiken som ett rationellt projekt är att analysen av kriminalpolitiken till viss del blir statisk i termer av vad som fungerar och inte men framförallt att analysen missar det större politiska och historiska sammanhang som kriminalpolitiken och dess utformning är en del av.²⁵ Syftet i detta fallet är inte att analysera kriminalpolitikens framgång eller misslyckanden utan att analysera kriminalpolitiken och de faktorer som påverkat den.

Det här sättet att analysera kriminalpolitiken har lett till ett särskilt studieområde inom kriminologin som kan kallas *straffets sociologi*. Inom ramen för straffets sociologi undersöks kriminalpolitiken utifrån straffideologier, intressekonflikter, kultur och allmän politik. I en sådan analys spelar också självfallet brottsutveckling, lagföringar och övrig brottsstatistik en roll. Detta är dock inte de huvudsakliga faktorerna som analysen fokuserar på utan fokus ligger snarare på hur kriminalpolitikens utveckling kan förklaras än varför kriminalpolitiken har utvecklats till det den är. Tham menar att den här typen av utgångspunkt kan ses som särskilt angelägen när kriminalpolitiken ändras markant.²⁶

Utgångspunkten för detta arbete är precis som Garland, Tham, Andersson och Nilsson framhåller i sina arbeten att försöka se kriminalpolitiken som just politik, varken mer eller mindre rationell än annan politik. De analytiska utgångspunkterna kommer sedan vara att försöka analysera kriminalpolitiken utifrån de historiska, sociologiska, kulturella, straffideologiska och politiska intressekonflikterna som har påverkat kriminalpolitiken. Den övergripande fråga jag genom arbetets gång kontinuerligt ställer mig är *hur* kan kriminalpolitikens utveckling kan förklaras? Genom den här metoden hoppas jag komma ifrån det traditionella synsättet att analysera kriminalpolitiken i form av misslyckade eller lyckade lösningar och istället kunna identifiera vilka faktorer som har lett fram till att kriminalpolitiken ser ut som den gör idag.

1.6 Forskningsläge

Beträffande forskningsläget kring kriminalpolitikens utveckling ur ett internationellt perspektiv är David Garland och hans verk *The culture of control* från 2001 tveklöst det arbete som har haft störst påverkan på hur kriminalpolitikens utveckling kan förklaras, både internationellt som nationellt. Hans sätt att studera kriminalpolitiken utifrån straffideologier, intressekonflikter, kultur och allmän politik som omnämns i föregående avsnitt har gjort ett stort avtryck för den fortsatta studien av kriminalpolitiken och inspirerat flera svenska kriminologer såsom Henrik Tham och Robert Andersson, som också nämndes i föregående avsnitt.

²⁵ Andersson och Nilsson (2017) s. 21.

²⁶ Tham (2018) s. 18.

Thams arbete *Kriminalpolitik* från 2018 är ett av de senaste verken på området inom svensk forskning. Även Robert Andersson och Roddy Nilssons arbete *Svensk kriminalpolitik*, publicerad första gången 2009, med senaste utgåva från 2017 är ett av de främsta arbetena inom området. Båda arbetena behandlar den kriminalpolitiska utvecklingen i Sverige utifrån den teori först myntad av Garland.

När det kommer till ungdomsbrottsligheten ur ett kriminologiskt perspektiv finns det relativt mycket forskning och material på området. *Den svenska ungdomsbrottsligheten* med Felipe Estrada och Janne Flyghed som redaktörer är ett samlingsverk där flera författare bidragit med olika perspektiv på ämnet. Estrada har även bland annat skrivit *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem – utveckling, uppmärksamhet och reaktion* som berör hur ungdomsbrottsligheten har framställts i media mellan 1950 – 1994. Avhandlingen är visserligen skriven på 1990-talet men innehåller fortfarande en del relevanta aspekter och resonemang. Utöver detta publicerar Brå löpande rapporter om brottslighetens och ungdomsbrottslighetens utveckling, vilket ligger till grund för den kriminologiska forskningen.

Beträffande ett slopande av straffrabatten för unga lagöverträdare i åldern 18 – 20 år är förslaget som behandlas i SOU 2018:85 det första av sitt slag. Påföljdssystemet för unga lagöverträdare har emellertid varit mycket omdiskuterat och har under 1990- och 2000-talet varit föremål för flertalet offentliga utredningar. Några ändringar beträffande straffrabattens existens har inte gjorts sedan den fick sin nuvarande lydelse genom 1989 års strafflagsreform.

1.7 Material

I arbetet med uppsatsen har huvudsakligen juridisk och kriminologisk doktrin används. Uppsatsen utgår självfallet även från det material som ligger till grund för forskningen beträffande både kriminalpolitikens utveckling och ungdomsbrottsligheten.

Av särskild vikt för uppsatsens kriminalpolitiska teorier som behandlas i kapitel fyra och fem har doktrin från Garland, Tham, Andersson och Nilsson varit. I synnerhet har Garlands teorier från *The culture of control* varit en stor inspirationskälla för hur kriminalpolitikens utveckling kan förklaras. Relevant doktrin har huvudsakligen hämtas med inspiration från kriminologisk doktrin där Thams verk *Kriminalpolitik* och Andersson och Nilssons verk *Svensk kriminalpolitik* varit vägledande.

Beträffande medias betydelse för den kriminalpolitiska utvecklingen som omnämns i kapitel sex har doktrin av Estrada, Pollock och Cohen huvudsakligen använts. Exempelvis har Cohens förklaringsmodell om moralpanik från *Folk devils and moral panics* haft betydelse för kopplingen mellan media och kriminalpolitik.

För uppsatsens mer klassiskt rättsdogmatiska del i kapitel två har framförallt offentliga utredningar och doktrin av Jareborg och Zila använts. SOU 2018:85 har varit av särskilt vikt för framställningen av straffrabatten.

Uppsatsen bygger även till viss del på empiriskt material i form av kriminalstatistik från SCB och Brå. En empirisk studie som har varit av särskild vikt är Henrik Thams och Kristina Jerres rapport *Svenskarnas syn på straff* från 2010 vars slutsatser till stor del ligger till grund för det antagna allmänna rättsmedvetandet.

De begränsningar jag främst ser med materialet är att en del av avhandlingarna och de empiriska undersökningarna som min analys bygger på har ett par år bakom sig. Särskilt påtagligt blir det i avsnittet om medias framställning av ungdomsbrottsligheten och brottslighet i allmänhet som bygger på studier från Estrada och Pollock vilka utkom för dryga 25-30 år sedan. Under arbetets gång jag har emellertid inte hittat några liknande nyare studier. Samma studier återkommer också i doktrin som är betydligt nyare varav det finns anledning att anta att de studierna fortfarande kan ha en viss relevans. Viss försiktighet bör dock tillmätas när slutsatser dras, vilket även bör göras beträffande analysen om det allmänna rättsmedvetandet som idag har dryga 10 år bakom sig. Jag finner emellertid ingen anledning att tro att de slutsatser som där dras har förändrats något väsentligt. Dock hade det intressant att se hur tendenserna kring det allmänna rättsmedvetandet ser ut idag.

På grund av brist på tillgång har även ett par äldre upplagor använts beträffande viss litteratur, exempelvis i metodavsnittet. Detta torde dock inte ha någon avgörande betydelse för källornas trovärdighet.

1.8 Avgränsningar

Liknande tendenser kring det allt hårdare kriminalpolitiska klimatet har kunnat konstateras i flera andra västländer. Uppsatsen kommer till en viss del att beröra dessa tendenser men fokus kommer framförallt att ligga på hur den kriminalpolitiska utvecklingen har sett ut i Sverige.

SOU 2018:85 som behandlar sloandet av en straffrabatt för unga lagöverträdare mellan 18-20 år berör också huruvida en förändring ska göras beträffande unga lagöverträdare i åldern 15-17 år. Denna uppsats kommer dock inte att beröra den delen av utredningen.

Uppsatsen avser heller inte att ta några ställningstaganden beträffande förslaget om slopad straffrabatt. Syftet med uppsatsen är att ur ett rättshistoriskt, kriminologiskt och kulturellt perspektiv analysera hur den här typen av förslag har kunnat komma till stånd. Huruvida förslaget bör införas eller ej är inte något jag kommer att ta ställning till.

1.9 Disposition

Uppsatsens inledande *kapitel två* börjar med en beskrivning av hur den straffrättsliga regleringen ser ut idag beträffande unga lagöverträdare i åldern 18–20 år. Därefter följer två avsnitt som berör vilka förändringar förslaget om slopad straffrabatt skulle innebära. Avsnittet avser framförallt att ge läsaren en bakgrundsbild kring regleringen för de unga lagöverträdarna samt besvara frågan ”*varför ser regleringen kring ungdomsbrottsligheten ut som den gör idag?*”.

I *kapitel tre* presenteras regleringen kring ungas brottslighet ur ett rättshistoriskt och kulturellt perspektiv och kapitlet avser att besvara två av frågeställningarna: ”*varför ser regleringen kring ungdomsbrottsligheten ut som den gör idag*” och ”*hur kommer det sig att just ungdomsbrottsligheten har blivit ett särskilt fokusområde för lagstiftarens hårdare tag?*”

I *kapitel fyra* beskrivs kriminalpolitikens utveckling från 1960-talet till idag och här avses att besvara frågeställningen: ”*hur kan kriminalpolitikens utveckling om allt hårdare tag förklaras?*”

Kapitel fem behandlar en mer djupgående diskussion av de händelser som presenterats i kapitel fyra. Kapitlet är av kriminologisk karaktär och avser att besvara frågan ”*hur kan kriminalpolitikens utveckling om allt hårdare tag förklaras?*”

Kapitel sex behandlar media och kriminalpolitikens samspel och avser att besvara frågan ”*hur kan kriminalpolitikens utveckling om allt hårdare tag förklaras?*”

I kapitel sju görs slutligen en analys av materialet, vilket avser att besvara uppsatsens huvudfrågeställning.

2 Ungdomsbrottsligheten

Följande avsnitt är en redogörelse för hur den straffrättsliga regleringen ser ut för unga lagöverträdare i åldern 18–20 år idag. Avsnittet tar även upp vilka förändringar som förslaget om slopad straffrabatt skulle innebära och avser framförallt att ge läsaren en bakgrundsbild kring regleringen för de unga lagöverträdarna samt besvara frågan ”*varför ser regleringen kring ungdomsbrottsligheten ut som den gör idag?*”.

2.1 Hur unga lagöverträdare straffas idag

2.1.1 Straffmätning

När straffvärdet för en specifik gärning ska bestämmas går det i grova drag till så att rätten först ska bestämma ett så kallat *abstrakt straffvärde* enligt 29 kap. 1 § BrB, vilket är det straffvärde som framgår av brottets straffskala. Straffskalan kombineras med tidigare rättstillämpning på området och vissa omständigheter som kan göra brottet mer eller mindre allvarligt. När det abstrakta straffvärdet har konstaterats så ska det *konkreta straffvärdet*, som är straffvärdet för den specifika gärningen, fastställas. Detta görs genom att rätten ser till om det kan finnas några *förmildrande* eller *försvårande omständigheter* enligt 29 kap. 2 och 3 §§ BrB. När detta har gjorts så kan det konkreta straffvärdet antingen bli högre, lägre eller detsamma som det abstrakta straffvärdet. Därefter ska slutligen ett straffvärde bestämmas vilket görs genom att se till resterande bestämmelser i 29 kap. BrB.²⁷ För de unga lagöverträdarna finns det i bestämmandet av straffvärdet vissa bestämmelser som är av särskild betydelse. Dessa behandlas i efterföljande avsnitt.

2.1.1.1 Ålder som förmildrande omständighet

I 29 kap. 3 § första stycket tredje punkten BrB framgår det att rätten vid bestämmande av det konkreta straffvärdet särskilt ska beakta om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Enligt förarbetena och ett uttalande från HD ligger det i sakens natur att ett sådant samband främst föreligger beträffande yngre personer men kan naturligtvis även förekomma hos äldre personer.²⁸ Bestämmelsen är avsedd att tillämpas med stor försiktighet och att en person rent allmänt är omdömeslös är inte skäl nog för att tillämpa den.²⁹ I praktiken tillämpas den här bestämmelsen sällan och det är snarare bestämmelsen i 29 kap. 7 § BrB som ligger till grund för straffnedsättning för unga lagöverträdare.³⁰

²⁷ Jfr Jareborg och Zila (2017) s. 105 ff.

²⁸ NJA 2000 s. 314; Clevesköld, Thunved och Thunved (2019) s. 145.

²⁹ Prop. 1987/88:120, s. 86.

³⁰ Jareborg och Zila (2017) s. 157.

2.1.1.2 Straffreduktion på grund av ålder (straffrabatt)

I 29 kap. 7 § BrB behandlas vad som allmänt sätt brukar benämnas ”straffrabatt”. Enligt första stycket i paragrafen ska rätten om någon har begått brott innan han eller hon har fyllt 21 år särskilt beakta hans eller hennes ungdom vid straffmätningen. Rätten får i detta fallet således döma en person under 21 år till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för det aktuella brottet.³¹ För bestämmelsens tillämpning krävs det inte att gärningspersonens låga ålder på något sätt har påverkat hans eller hennes handlande. Avsikten med bestämmelsen är att ålder under 21 år vid brottstillfället rent allmänt ska leda till lägre straff än som normalt döms ut för en gärning.³²

Bestämmelsen utgör ett led i en politik att om möjligt hålla ungdomar utanför fängelserna eller om fängelse inte kan undvikas, att göra vistelsen där kortvarig. I förarbetena ges inga riktlinjer för hur stor den s.k. straffrabatten bör vara. Det tycks dock råda en enighet att straffreduktionen ska vara olika för omyndiga och för myndiga brottslingar.³³ I praxis har det även utvecklats en del schabloner för hur stor reduktionen bör vara i förhållande till ålder.³⁴ HD framhåller emellertid att det bör vidtas försiktighet vid tillämpning av dessa schabloner då det inte enbart är åldern som kan vara avgörande för hur stor straffnedsättningen i ett konkret fall bör vara. Även andra omständigheter som straffets längd i det konkreta fallet, brottens art samt omständigheter som anges i 29 kap. 4 och 5 §§ BrB kan vara av betydelse för straffnedsättningen.³⁵

Enligt Jareborg och Zila är följande schablonartade riktlinjer godtagbara, både av principiella skäl och med tanke på rådande praxis:

Straffnedsättning baserat på ålder enligt Jareborg och Zila.³⁶

<i>Alder</i>	<i>Straffnedsättning</i>	<i>Ungefärlig strafflängd</i>
15 år	75–85 procent	1/5
16 år	65–75 procent	1/4
17 år	55–65 procent	1/3
18 år	45–55 procent	1/2
19 år	30–40 procent	2/3
20 år	20–30 procent	3/4

³¹ Clevesköld, Thunved och Thunved (2019) s. 145.

³² Bäcklund m.fl., Juno, kommentaren till 29 kap 7 § 1 st. BrB.

³³ Jareborg och Zila (2017) s. 157 f.

³⁴ Bäcklund m.fl., Juno, kommentaren till 29 kap 7 § 1 st. BrB.

³⁵ NJA 2000 s. 421; Jareborg och Zila (2017) s. 157 f.

³⁶ Jareborg och Zila (2017) s. 158.

2.1.2 Påföljdsvalet

Efter att straffmätningen har skett ska domstolen välja påföljd. För lagöverträdare som är 21 år eller äldre styrs valet av påföljd huvudsakligen av bestämmelsen i 30 kap. 4 § BrB som stadgar att rätten vid val av påföljd särskilt ska fästa avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Lagrummet kan sägas innebära en presumtion mot fängelse.³⁷ I bestämmelsens andra stycke finns dock en uppräkningslista av skäl som kan bryta presumtionen. Dessa är brottslighetens straffvärde, brottslighetens art samt den tilltalades tidigare brottslighet.³⁸

2.1.2.1 Särskilda skäl

För lagöverträdare under 21 år finns det i 30 kap. 5 § andra stycket BrB en särskild bestämmelse som stadgar att det krävs *särskilda skäl* för att en person under 21 år ska dömas till fängelsestraff. Kravet innebär i princip att det behövs starkare skäl för tillämpning av fängelsestraff när den tilltalade inte har fyllt 21 år vid brottet än annars. För ungdomar i åldern 18–20 år bör således fängelse som ensamt straff i huvudsak övervägas endast när brottsligheten varit särskilt svår, omfattande eller om det är fråga om upprepade återfall i grov brottslighet samt vid sådana brottstyper där kortare frihetsstraff är normalpåföljden, exempelvis trafikbrott.³⁹

Enligt praxis har *särskilda skäl* generellt sett inte längre ansetts föreligga när det totala straffvärdet för brottsligheten efter att straffrabatten lagts till överstiger ett år.⁴⁰

2.1.2.2 Förbud för livstids fängelse

För lagöverträdare under 21 år finns det även ett uttryckligt förbud mot att utdöma livstids fängelse. Enligt 29 kap. 7 § andra stycket BrB framgår att ingen får dömas till livstids fängelse för brott som han eller hon har begått innan han eller hon har fyllt 21 år. Det framgår även att det längsta maxstraffet som får dömas ut till någon under 21 år är 14 års fängelse om fängelse på tio år eller livstid är föreskrivet för brottet.

2.1.3 Ungdomspåföljderna

I 32 kap. BrB återfinns de särskilda ungdomspåföljder som kan utdömas till unga lagöverträdare. Det finns tre olika typer av ungdomspåföljder; ungdomsvård, ungdomstjänst och slutna ungdomsvård.⁴¹ Bestämmelserna är i första hand riktade till ungdomar i åldern 15–17 år men kan även

³⁷ SOU 2018:85, s. 125.

³⁸ Borgeke och Heidenborg (2016) s. 289 ff.

³⁹ Bäcklund m.fl., Juno, kommentaren till 30 kap. 5 § 2 st. BrB, under rubriken ”Andra stycket: 18 – 20 åringar”.

⁴⁰ NJA 2000 s. 314; Clevesköld, Thunved och Thunved (2019) s. 145.

⁴¹ Borgeke och Heidenborg (2016) s. 473 f.

appliceras på unga lagöverträdare i åldern 18–20 år.⁴² Sluten ungdomsvård aktualiseras emellertid endast när den unge lagöverträdaren är under 18 år och kommer därför inte att behandlas närmare.

2.1.3.1 Ungdomsvård

I 32 kap. 1 § första stycket BrB framgår att rätten får utdöma ungdomsvård som påföljd till den som är under 21 år och har ett särskilt behov av vård enligt SoL eller LVU och sådan vård kan beredas den unge.

Ungdomsvård bygger på det socialrättsliga systemet som finns för ingripande och omhändertagande av unga. Den som döms till ungdomsvård kan således bli föremål för samma typ av vård som den som är föremål för sociala insatser.⁴³ Själva idén med ungdomsvård som påföljd bygger på att den unge ska bli föremål för åtgärder inom socialtjänsten istället för Kriminalvården och är en del i ledet att stävja att unga håller sig borta från fängelsemiljön.⁴⁴

2.1.3.2 Ungdomstjänst

Om det saknas skäl för ungdomsvård kan ungdomstjänst ådömas i enligt med 32 kap. 2 § BrB, varför den är sekundär till ungdomsvård.⁴⁵ För att den unge ska kunna dömas till ungdomstjänst krävs att den unge är under 21 år vid tiden för domen och att påföljden är lämplig med hänsyn till den unges person och övriga omständigheter. Tillämpningen av ungdomstjänst som påföljd för unga i åldern 18-20 år är dock mycket strikt och det krävs särskilda skäl för att tillämpa påföljden om den unge vid domstillfället är över 18 år.⁴⁶ Tidigare krävdes det även att den unge samtyckte till ungdomstjänst, detta togs dock bort den 1 juli 2015 med motiveringen att det framstod som orimligt att den unge skulle ha en sådan vetorätt i påföljdsfrågan. Om den unge däremot aktivt motsätter sig ungdomstjänst kan det anses som ett skäl till att påföljden inte bedöms som lämplig.⁴⁷

⁴² SOU 2018:85, s. 133.

⁴³ Borgeke och Heidenborg (2016) s. 477.

⁴⁴ Prop. 1997/98:96, s.142; Prop. 2005/06:165, s. 55.

⁴⁵ Prop. 2005/06:165, s. 64.

⁴⁶ Prop. 2005/06:165, s. 77.

⁴⁷ Prop. 2014/15:25 s. 39 f.

2.2 Förslaget om slopad straffrabatt för unga lagöverträdare i åldern 18–20 år

2.2.1 Uppdragets utgångspunkter

Den 13 december 2017 fick Justitiedepartementet i uppdrag av regeringen att tillkalla en särskild utredning med uppdrag att överväga och föreslå ändringar beträffande den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. Syftet var att åstadkomma att påföljdsbestämningen för den åldersgruppen skulle motsvara vad som gäller för andra myndiga lagöverträdare.⁴⁸

Utgångspunkten för utredningen var att utreda och ge förslag till en ordning där de särskilda ungdomspåföljderna inte skulle vara tillämpliga och möjligheten att döma till fängelse inte skulle vara begränsad för lagöverträdarna i åldern 18–20 år. Ordningen skulle heller inte innefatta någon särbehandling i processuellt hänseende.⁴⁹ Uppdraget omfattade således endast att utreda hur en sådan ordning skulle kunna se ut och att lämna de nödvändiga författningsförslag som krävdes. Utredningen innefattade därför *inte* att ta ställning till huruvida ett slopande av straffrabatten för unga lagöverträdare *bör* införas.⁵⁰

2.2.2 Uppdragets motiv

Unga lagöverträdare har länge särbehandlats i det svenska straffsystemet, både i fråga av påföljdsval och straffmätning. Detta gäller särskilt lagöverträdare i åldern 15-17 år men även lagöverträdare i åldersgruppen 18-20 år särbehandlas.

Principen att unga lagöverträdare ska särbehandlas vid straffrättsliga ingripanden bygger på utgångspunkten att ingripanden från statens sida i de ungas sfär måste anpassas efter den unges brist på mognad, begränsade erfarenheter och särskilda förhållanden. En annan utgångspunkt är att påföljdssystemet, särskilt för unga, måste bygga på en kompromiss mellan olika intressen. Unga lagöverträdarens särskilda behov måste således ställas mot straffsystemets krav på tydliga och tillräckligt ingripande påföljder.⁵¹

Regeringen konstaterar emellertid att synen på brott, brottslingar och samhällets reaktioner på brott är i ständig förändring, precis som samhället i övrigt. De argument som tidigare har legitimerat straffrabattens existens för unga lagöverträdare väger numera inte lika tungt och regeringen anser att det krävs ytterligare insatser mot organiserad brottslighet och annan

⁴⁸ Dir. 2017:122, s.1.

⁴⁹ Dir. 2017:122, s. 6 ff.

⁵⁰ SOU 2018:85, s. 42.

⁵¹ Dir. 2017:122, s. 4 f.

kriminalitet förenad med gängbildning. Förekomsten av skjutvapen och explosiva varor i kriminella kretsar har ökat och det har även skett en ökning av dödligt våld när skjutvapen används. För att motverka den här utvecklingen har regeringen föreslagit ett antal olika straffskärpningsåtgärder samt genomfört nya brottsförebyggande program. Regeringen menar dock att problematiken med det ökade gängvåldet måste bemötas från flera håll. Organiserad brottslighet i gängmiljö förekommer även bland yngre lagöverträdare och som ordningen ser ut idag särbehandlas personer i åldern 18–20 i straffrättsligt hänseende. Regeringen anser att det kan ifrågasättas huruvida detta är en rimlig ordning och anser att skälen för särbehandling av lagöverträdare i åldern 18–20 år numera väger mindre tungt. Detta gäller särskilt i de fall där det handlar om personer som tidigare har dömts för flera eller allvarliga brott.

Myndighetsåldern i Sverige är i dag 18 år och på flera sätt dras i svensk lagstiftning en gräns mellan barn och vuxna vid 18 års ålder. Sett internationellt sett används i flera länder som kan jämföras med Sverige en åldersgräns vid 18 års ålder. Vidare anges också 18 år i FN:s konvention om barnets rättigheter som gräns för när en person ska beaktas som barn i konventionens mening.⁵² Riksdagen har också som sin mening tillkännagett att regeringen bör göra en översyn av bestämmelsen om att gärningspersonens ungdom ska beaktas, särskilt i fråga om personer som fyllt 18 år men inte 21 år vid tidpunkten för brottet.⁵³

Sammantaget anser regeringen att det finns skäl att ifrågasätta om det nuvarande systemet är en rimlig ordning. Regeringen menar att det kan hävdas att påföljdsbestämningen för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år bör vara densamma som för andra myndiga lagöverträdare.⁵⁴

2.2.3 Utredningens förslag

2.2.3.1 Straffmättningsbestämmelser som berörs

Ungdomsreduktionsutredningens förslag till hur en slopad straffrabatt skulle kunna införas innebär i princip rent lagtekniskt att de bestämmelser med särskilda regler för lagöverträdare som inte har fyllt 21 år ändras till att gälla lagöverträdare som inte har fyllt 18 år.

Detta innebär att 29 kap. 7 § BrB som idag stadgar att vid brottslighet som någon har begått innan han eller hon har fyllt 21 år ska personens ungdom beaktas vid straffmätningen ändras till att istället avse lagöverträdare som inte har fyllt 18 år. Den straffreduktionstrappa som vanligtvis har tillämpats för unga lagöverträdare i åldern 18–20 år försvinner således. Ett slopande av straffrabatten för unga i åldern 18–20 år enligt 29 kap. 7 § BrB innebär också att andra stycket i samma paragraf som stadgar att livstids fängelse

⁵² Dir. 2017:122, s. 5.

⁵³ Bet. 2016/17:JuU21 punkt 10, Rskr. 2016/17:224; Dir. 2017:122, s. 6.

⁵⁴ Dir. 2017:122, s. 6.

inte får dömas ut till den som inte har fyllt 21 år vid tiden för brottet ändras till att avse den som inte har fyllt 18 år. Ändringen innebär således att fängelsestraff på livstid kan komma i fråga även för den som var 18–20 år vid tidpunkten för brottet.⁵⁵

En annan bestämmelse som berörs är 26 kap. 3 § 2 st. BrB som idag stadgar att återfall i brottslighet från och med 21 års ålder kan beaktas i straffskärpande riktning. Utredningens förslag innebär att bestämmelsen ändras till att istället avse brottslighet från och med 18 års ålder. Bestämmelsen tar inte sikte på den tilltalades ålder vid tidpunkten för det nya brottet, utan den tilltalades ålder vid tidpunkten för det tidigare brott i förhållande till vilket det nya brottet är ett återfall.⁵⁶

Ytterligare en bestämmelse som berörs är den i 35 kap. 2 § BrB om preskription. Första stycket i denna paragraf stadgar en undantagsregel som innebär att preskriptionsreglerna i 35 kap. 1 § BrB inte gäller för vissa typer av grova brott, till exempel mord, dråp, folkmord, brott mot mänskligheten och terroristbrott. En person som har begått ett av dessa grövre brott kan således åtalas för brottet under längre tid efter att det begicks än vad som annars hade gällt, till exempel när det gäller mord kan personen åtalas för brottet 50 år efter att det begicks. I 35 kap. 2 § andra stycket BrB finns dock en undantagsbestämmelse till undantaget som stadgar att preskriptionsreglerna i 35 kap. 1 § BrB gäller om personen inte var 21 år fyllda vid tidpunkten för brottet. Om personen inte har fyllt 21 år gäller således inte den längre preskriptionstiden. Om en person var 19 år och begick ett mord infaller preskriptionstiden för brottet istället efter 25 år. Utredningens förslag är att undantaget för preskription ändras till att endast avse brottslighet begången av en person innan han eller hon fyllt 18 år.

Ungdomsreduktionsutredningen föreslår emellertid att bestämmelsen i 29 kap. 3 § första stycket BrB ska kvarstå i sin nuvarande lydelse. Bestämmelsen ger domstolen utrymme för att som en förmildrande omständighet vid bedömningen av straffvärdet beakta särskilt om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Utredaren konstaterar att målet för deras uppdrag har varit att förslå en ordning där de schablonartade straffreduktionerna för unga lagöverträdare i åldern 18–20 år harmoniseras med vad som gäller för de övriga lagöverträdarna över 21 år. Bestämmelsen i 29 kap. 3 § första stycket BrB tillämpas till skillnad från ungdomsreduktionsbestämmelsen i 29 kap. 7 § BrB inte schablonartat och tar inte sikte på en specifik åldersgrupp.⁵⁷

⁵⁵ SOU 2018:85, s. 231 f.

⁵⁶ SOU 2018:85, s. 233 f.

⁵⁷ SOU 2018:85, s. 270 ff.

2.2.3.2 Påföljdvälsbestämmelser som berörs

Beträffande valet av påföljd innebär reformen även här rent lagtekniskt att åldersgränsen för de särskilda ungdomspåföljder som idag kan dömas ut sänks till att endast avse 15–17-åriga lagöverträdare.

De bestämmelser som berörs är dels den grundläggande bestämmelsen i 30 kap. 5 § BrB som behandlar påföljdsval för unga lagöverträdare. I paragrafens första och andra stycke anges idag att det krävs *synnerliga skäl respektive särskilda skäl* för att döma 15–17-åriga respektive 18–20-åriga lagöverträdare till fängelse. Utredningens förslag innebär att 30 kap. 5 § BrB ändras på så sätt att dess andra stycke om att det krävs särskilda skäl för att döma lagöverträdare i åldern 18–20 år till fängelse tas bort.⁵⁸

Utöver att tröskeln för att utdöma fängelsestraff för 18–20 åringar skulle minska så förslår utredningen även att bestämmelserna om ungdomsvård och ungdomstjänst, i 32 kap. 1 § respektive 2 § BrB ändras på så sätt att det anges att dessa påföljder kan tillämpas endast på lagöverträdare i åldern 15–17 år. Tillämpningsområdet enligt dagens ordning innebär att det är den tilltalades ålder vid tidpunkten för domen, inte brottet, som är relevant för om ungdomsvård respektive ungdomstjänst kan utdömas. Formuleringen ”den som är under tjugooett år och som begått brott” innebär att det är tidpunkten för rätts dom som är relevant och inte tidpunkten för brottet. Den som har begått brott i åldern 15–20 år kan således inte dömas till ungdomsvård eller ungdomstjänst om rätts dom meddelas först efter den tilltalades 21-årsdag.⁵⁹ Utredningen anser emellertid att om den nuvarande formuleringen där tidpunkten för den unga lagöverträdarens ålder vid tillfället för domen skulle ändras rakt av från 21 år till 18 år skulle det medföra en orättvis särbehandling. En sådan ordning skulle exempelvis kunna innebära att två personer som båda var 17 år vid tillfället när brottet begicks men där den ena vid tillfället för domen har fyllt 18 år skulle kunna få helt olika påföljder. Utredningen anser härav att bestämmelserna i 32 kap. 1 och 2 §§ BrB ska ändras så att det är den tilltalades ålder vid tillfället vid brottet som ska vara avgörande för om ungdomstjänst eller ungdomsvård kan bli aktuellt.⁶⁰

⁵⁸ SOU 2018:85, s. 278 f.

⁵⁹ SOU 2018:85, s. 279 f.

⁶⁰ SOU 2018:85, s. 281 ff.

3 Ungdomsbrottslighet som kulturellt fenomen

Följande avsnitt avser att ge en historisk bild av ungdomskulturens framväxt och dess påverkan på samhället. Avsnittet avser även att besvara två av uppsatsens inledande frågeställningar: ”*varför ser regleringen kring ungdomsbrottsligheten ut som den gör idag?*” och ”*hur kommer det sig att just ungdomsbrottsligheten har blivit ett särskilt fokusområde för lagstiftarens hårdare tag?*”.

3.1 Rättshistorisk tillbakablick

Det har från den styrande makten länge ansetts som samhällets rätt och plikt att vidta särskilda åtgärder för tillvaratagandet av de unga. Redan i vår första kodifierade rätt, landskapslagarna, fanns bestämmelser om straffrihet och förminskad straffbarhet för minderåriga lagöverträdare. Även under 1700-talet var samhällets reaktion mot brott begångna av kriminellt omyndiga väsentligt mildare än mot den straffmyndige.⁶¹

Uppfostring av den vanartige minderåriga

Under 1800-talet kom från samhällets sida ett allt större intresse för den unges uppfostran att få betydelse för kriminalpolitiken och påföljdssystemet för de unga lagöverträdarna. Den unges vanartiga beteende började alltmer att betraktas som ett symptom av en bristande uppfostran. De unga kriminella hittades främst bland de kringstrykande och uppfostrade barn som misskötte skolgången och där föräldrarna brast i ansvar.⁶² Under 1700-1800-talet hade inte någon väsentlig skillnad gjorts mellan unga och vuxna lagöverträdare i fängelserna. Effekten av detta blev att de unga som vistades i fängelserna istället fick lära sig vad de inte visste om kriminalitet. År 1825 inrättades en styrelse för fängelser och arbetsinrättningar vars uppgift var att beakta behovet av en särbehandling med pedagogisk inriktning för unga lagöverträdare som förvarades vid kriminalvårdens inrättningar. Resultatet av styrelsens arbete blev införande av inrättningar som bestod av privata hem för att omhänderta övergivna, vanartade och kriminella barn. Förändringen medförde att tankegångarna nu istället var att så långt som möjligt eftersträva att barn inte skulle placeras i fängelse. Av särskild betydelse för de unga lagöverträdarna blev också införandet av strafflagen år 1864 och i samband med detta införandet av en straffmyndighetsålder på 15 år.⁶³

Uppfostringstankegångarna fortsatte in på 1900-talet och år 1902 instiftades *Lag om i sedligt avseende försummade och vanartiga barn*.⁶⁴ Genom 1902

⁶¹ Fahlbeck (1938) s. 86 f.

⁶² Häthén (2004) s. 256 f.

⁶³ Nordlöf (2012) s. 162 ff.

⁶⁴ Häthén (2004) s. 257.

års lagstiftning om tvångsuppfostran och om behandling av vanartade barn skedde betydelsefulla förändringar och en väsentlig utvidgning av samhällets möjligheter att ingripa på annat sätt än genom direkta straffpåföljder mot kriminella minderåriga.⁶⁵ Rätten kunde nu för lagöverträdare som begått brott före fyllda 18 år förordna om tvångsuppfostran. Tvångsuppfostran var en frihetsberövande åtgärd och längden på påföljden bestämdes med behandlingen som utgångspunkt.⁶⁶

Moderna skolan

Under början av 1900-talet började den så kallade ”moderna skolan” alltmer att influera den svenska straffrätten. Den moderna skolan framhöll vikten av brottsförebyggande insatser vilket innefattade uppfostran, utbildning och behandling. Straffets ändamål skulle i första hand vara att bekämpa brottsligheten genom att ”rehabilitera” brottslingarna och integrera dem i samhället. I Sverige företrädde den moderna skolan av professorn i straffrätt och ordförande för strafflagsberedningen Johan C.W. Thyrén.⁶⁷ Thyrén uttryckte i strafflagsutredningen att de ordinära straffen böter och frihetsstraff inte var lämpliga för de med ”atypisk samhällsfarlighet”. Till denna kategorin räknade han minderåriga, kroniskt kriminella, alkoholiserade och parasitära brottslingar. För dessa kategorier borde enligt Thyrén s.k. skyddsåtgärder användas. Utredningen övertogs av hovrättspresidenten Karl Schlyter som även han framhöll att beträffande ungdomsbrottslingarna borde andra medel än de ordinära frihetsstraffen användas för att uppnå de eftersträvade effekterna. Uppfostrande åtgärder skulle användas i mycket större utsträckning än tidigare och vara anpassade till varje individ. Dessa så kallade individualpreventiva tankegångar resulterade så småningom i införandet av påföljden ungdomsfängelse år 1935.⁶⁸

Ungdomsfängelser

Införandet av ungdomsfängelser berörde främst de unga lagöverträdarna i åldersgruppen 18–21 år och tanken var att dessa skulle hållas borta från de vanliga fängelsernas dåliga inflytande. De unga brottslingarna skulle dömas till ett tidsobestämt uppfostringsstraff på ungdomsfängelse och jämte straffet få skolning och fostran.⁶⁹ Under 1930-talet skedde även en utvidgning av barnavårdslagen till en barn- och ungdomsvårdslag, vilken innebar att åldersgränsen för omhändertagande för skyddsuppfostran höjdes från 18 till 21 år. Detta innebar att ungdomar i åldern 18–21 år som kännetecknades av ett ”oordentligt, lättjefullt och lastbart levnadssätt” föll under barnavårdsnämndernas ansvar. Ihop med en ny lag om villkorlig dom 1939 kunde rätten förordna åt barnavårdsnämnden att omhänderta unga upp till 21 år för skyddsuppfostran.⁷⁰

⁶⁵ Fahlbeck (1938) s. 87.

⁶⁶ Nordlöf (2012) s. 165.

⁶⁷ SOU 2018:85, s. 51 f.

⁶⁸ SOU 2018:85, s. 54; Nordlöf (2012) s. 164.

⁶⁹ Häthén (2004) s. 258.

⁷⁰ Andersson och Nilsson (2017) s. 82 f.

Införandet av en ny brottsbalk

Under 1950- och 60-talet växte kritiken mot ungdomsfängelserna vilket ledde till att dessa så småningom avskaffades under 1970-talet.⁷¹ Genom införandet av 1962 års brottsbalk år 1965 infördes bestämmelser som begränsade utdömandet av fängelsestraff för unga lagöverträdare under 21 år.⁷² Påföljden fängelse skulle för lagöverträdare i åldern 18–20 år endast användas när frihetsberövande var påkallat med hänsyn till allmän laglydnad och det inte ansågs finnas någon annan lämpligare påföljd.⁷³

1989 års straffvärdesreform

År 1989 infördes två nya kapitel i BrB i vilka särskilda regler för straffmätning och påföljdsval för de unga lagöverträdarna reglerades. Utgångspunkten för val av påföljd var nu brottets straffvärde och art.⁷⁴ Det infördes en 21-årsgräns för särbehandling av unga lagöverträdare och åldersgränsen för förbud mot livstids fängelse höjdes från 18 till 21 år.⁷⁵ Genom denna reform infördes alltså en 21-årsgräns för särbehandling av unga lagöverträdare som gällde såväl påföljdsval som straffmätning och som därmed, i grova drag, motsvarar den ordning som gäller i dag.⁷⁶

3.2 Den nya ungdomskulturen

Att ungdomars brottslighet är något som både engagerar och väcker starka känslor hos allmänheten är inget nytt. Ungdomen är framtiden, vilket betyder att deras brottslighet också uppfattas som ett tecken på framtidens sociala problem.⁷⁷ Ungdomar är även statistiskt sett den mest brottsaktiva gruppen i samhället. Enligt Brå:s statistik för misstänkta personer under 2018 utgjorde unga personer i åldern 15–20 år 20 % av de misstänkta personerna. Detta kan jämföras med att 18 % av de misstänkta under samma period var 50 år och äldre. Sett till per invånare är de unga lagöverträdarna tveklöst den mest brottsaktiva gruppen. Under samma period, år 2018, sett till per 100 000 invånare så var ungdomar i åldern 15–17 år och 18–20 år överrepresenterade med 5 240 respektive 5 820 misstänkta personer per 100 000 invånare. För åldersgruppen 21–30 år var fördelningen under samma period 3 720 personer per 100 000 invånare.⁷⁸

Ungdomsbrottslighet som samhällsfenomen började i synnerhet att dra till sig särskild uppmärksamhet från mitten av 1930-talet. Diskussionen kring ungdomsbrottsligheten och andra ungdomsproblem som fördes vid denna tiden kom att fokuseras på vad som kallades ”dansbaneeländet”. Bakgrunden till denna samhällsdebatt gick att finna i expansionen av ungdomens nöjesliv och det allt mera ”omoraliska leverne” detta ansågs

⁷¹ Häthén (2004) s. 258.

⁷² Prop. 1962:10 C, s. 62; Nordlöf (2012) s. 166 f.

⁷³ Se 26 kap. 4 § andra stycket 1965 års brottsbalk.

⁷⁴ Nordlöf (2012) s. 170.

⁷⁵ Prop. 1978/79:212, s. 61 ff.

⁷⁶ SOU 2018:85, s. 63.

⁷⁷ Estrada (1999) s. 31.

⁷⁸ Brå: Kriminalstatistik 2018 misstänkta personer, s. 15 ff.

leda till. Samtidigt som nöjeslivsexpansionen tog fart skedde en allt större inflyttning av ungdomar till städer och tätorter. Framförallt var det inom kyrkliga och moralkonservativa kretsar som dansbanornas, nöjespalatsens och biografernas ökning betraktades med stor oro. Från detta håll organiserades flera kampanjer och påtryckningar gentemot politiker som syftade till att få till stånd ökade kontrollåtgärder. Även i riksdagen höjdes krav på att krafttag måste tas till för att motverka denna utveckling. År 1939 tillsattes som ett resultat av påtryckningarna Ungdomsvårdskommittén vars uppgift var att föreslå bredare åtgärder mot ungdomsbrottsligheten, framförallt av ”förebyggande och stödjande art”.⁷⁹

Något naturligt försvann fokus från de ungas leverne i samband med andra världskrigets inträde för att i slutet av 1940-talet till början av 1960-talet åter igen få ökad uppmärksamhet i den politiska debatten. Under 1950-talet började en brant uppgång av den registrerade brottsligheten, framförallt bland ungdomar. Statistiken pekar på en fördubbling av den grövre brottsligheten bland ungdomar under 1950-talet. I pressen fick ungdomsbrottsligheten stor uppmärksamhet där ungdomsligor, bilrånare och rymlingar från ungdomsfängelser skapade rubriker. Under denna period uppträdde även ett nytt fenomen som ytterligare stärkte oron beträffande utvecklingen av ungdomsvåldet, nämligen vad som kom att benämnas som *ungdomskravaller* eller *ungdomsupplopp*. Den första mera uppmärksammade händelsen av denna karaktär inträffade vid påsktid 1948 i Stockholm och beskrevs som ”påskkravallerna”. Detta upplopp kom att följas av en rad större eller mindre oroligheter av liknande slag under de följande två decennierna. Ungdomskravaller av detta slag var ingen isolerad svensk företeelse utan ägde rum i flera europeiska städer under samma period. En ny ungdomskultur höll nu på att växa fram. En ungdomskultur som förknippades med nya musikstilar och uteliv. Framväxten av den nya ungdomskulturen betraktades i stort sett överallt med stor oro.⁸⁰

Ungdomskulturens framväxt och ökade uppmärksamhet i media under den här perioden gav inom kriminologin upphov till en ny förklaringsmodell, så kallad *moralpanik*, myntad av Stanley Cohen. Moralpanik, eller moral panic som Cohen benämner det, förklarar hur medias framställning påverkar samhällets föreställning av ett visst fenomen och berörs närmare i senare kapitel.⁸¹

⁷⁹ Andersson och Nilsson (2017) s. 81 f.

⁸⁰ Andersson och Nilsson (2017) s. 83 f.

⁸¹ Förklaringsmodellen om moralpanik berörs mer ingående i avsnitt 6.2.

4 Kriminalpolitikens utveckling

Följande avsnitt är en presentation av hur den kriminalpolitiska utvecklingen har sett ut från 1960-talet till idag. Avsikten med detta avsnitt är att ge en bild av hur utvecklingen har gått från då till idag samt visa de händelser och trender som kan ha haft en avgörande betydelse för den allt hårdare kriminalpolitiken beträffande ungdomars brottslighet. Avsnittet avser även att besvara frågeställningen: ”hur kan kriminalpolitikens utveckling om allt hårdare tag förklaras?”.

4.1 Behandlingskritikens framväxt

4.1.1 Kriminalpolitikens intåg i den politiska agendan

Kriminalpolitiken blev ett tydligt politikområde först från den senare delen av 1960-talet. Tidigare var det främst ämbetsmän och forskare som var engagerade i kriminologin. Kriminalpolitiken var då inte partiskiljande. Trots den mycket kraftiga brottsökningen de två decennierna efter andra världskriget var brottsligheten inget som ledde till starka utspel eller diskussioner i riksdagen.⁸² Sedan kriminalpolitiken kommit in på den politiska dagordningen blev den också snabbt partipolitisk. Valet 1973 har betecknats som det första valet i Sverige där brottsligheten utgjorde ett väsentligt tema. En liknande utveckling kunde vid tiden också iakttas i andra länder. Bakgrunden anges ofta vara att Richard Nixon tog upp frågan i presidentvalet i USA 1968 och att den bidrog till att föra honom till makten.⁸³

Under samma period växte sig den så kallade vänstervågen allt starkare både internationellt och nationellt. Som ett resultat av vänstervågen började det politiska klimatet även att bli alltmer radikaliserat. För svensk del innebar detta ett brott mot den konsensus som länge dominerat såväl inom politiken som i samhället generellt i Sverige. Politik började under 1960-talet åter igen i högre grad att bli ett område kännetecknat av konflikt och klasskamp.⁸⁴

Som ett resultat av kriminalpolitikens intåg i samhällsdebatten såg sig politiker nödgade att reagera. Den socialdemokratiska regeringen såg sig tvungen att tillsätta en parlamentarisk kommission, brottskommissionen, som fick i uppdrag att skyndsamt komma med konkreta förslag på hur brottsligheten skulle minskas och hur den allmänna ordningen skulle

⁸² Tham (2018) s. 75.

⁸³ Tham (2018) s. 53.

⁸⁴ Andersson och Nilsson (2017) s. 105 f.

förbättras. Polisen förstärktes och ett centralt råd för samordning av samhällets insatser mot brott, Brå, inrättades och blev myndighet 1974.⁸⁵

4.1.2 KRUM

Den 1 januari 1965 trädde 1962 års brottsbalk i kraft. Balken var resultatet av närmare tre decenniers utredande och byggde till största delen på individualpreventiva tankegångar där vård och behandling och skyddet av samhället betonades som särskilt viktigt.⁸⁶

Brottsbalken hade dock knappt hunnit träda i kraft innan en växande behandlings- och institutionskritik alltmer började ta plats i den kriminalpolitiska debatten. Under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet började den kriminalpolitiska debatten utmärkas av en växande kritik mot behandlingsideologin som tidigare präglat kriminalpolitiken. Kritiken byggde till stor del på en generell vänstervåg i samhället. Som ett resultat av kritiken växte det fram en rörelse av radikala jurister, samhällsarbetare, socialt engagerade författare och journalister som hade en allmänt kritisk syn på den förda kriminalpolitiken.⁸⁷ Effektiviteten i olika behandlingsåtgärder började att ifrågasättas och som ett resultat av den växande kritiken startades 1966 Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering (KRUM), som krävde reformer av fängelserna i humanitär riktning.⁸⁸

KRUM var ett tydligt uttryck för den antiauktoritära utvecklingen som vid tiden växte fram i västvärlden. Samtidigt som KRUM bildades ett antal andra liknande förbund vars gemensamma nämnare var kritiken mot tvångsvård och slutna vårdinrättningar.⁸⁹ Kritiken från KRUM och de andra förbunden fick effekt och de principer som väglett arbetet med brottsbalken kom att ses som föråldrade. Framförallt ansågs straffvärdet hos de olika brottstyperna ha prioriterats på ett felaktigt sätt.⁹⁰ Ytterligare kritik som framfördes mot behandlingstanken var att den i praktiken ledde till att redan ”hårt” socialt utsatta drabbades hårdare av straffsystemet.⁹¹ Då straffsystemet byggde på en tanke om att straffet skulle stå i proportion till individens behandlingsbehov bedömdes fattiga personer med missbruksproblem i regel ha ett större vårdbehov i anstalt, medan dömda ur högre samhällsklasser med god prognos kunde ges frigång. Behandlingstanken kom därmed att ses som ett uttryck för ett orättvist klassamhälle.⁹²

⁸⁵ Tham (2018) s. 53.

⁸⁶ Andersson och Nilsson (2017) s. 107.

⁸⁷ Aspelin (1999) s. 123.

⁸⁸ Andersson och Nilsson (2017) s. 112 f.

⁸⁹ Tham (2018) s. 51.

⁹⁰ Aspelin (1975) s. 98 f.

⁹¹ Andersson (2002) s. 60.

⁹² Tham (2018) s. 58.

4.1.3 Ökning av ungdomsbrottsligheten

Under 1950-60-talet skedde enligt kriminalstatistiken en kraftig ökning av ungdomsbrottsligheten i Sverige. En tydlig oro över denna utveckling uttrycktes bl.a. av departementschefen i brottsbalkens proposition. Departementschefen framhöll att bekämpandet av ungdomsbrottsligheten framstod som ett mycket allvarligt samhällsproblem.⁹³ Ökningen av brottsligheten och ungdomsproblemen kan synas paradoxal då denna skedde parallellt med en stadig ekonomisk tillväxt och stigande levnadsstandard för majoriteten av samhällsmedborgarna, i synnerhet för ungdomarna.

Den kraftiga ökningen av brottsligheten under den här perioden kom som en stor överraskning bland forskare och politiker då den allmänna uppfattningen vid tiden var att brottsligheten efter andra världskriget skulle gå ner i takt med att fattigdom och andra sociala problem minskade. Följden av den felslagna prognosen blev att kriminalpolitiken under den här tiden kom att bedrivas i ett tillstånd av oklarhet. Många åtgärder som vidtogs var av *ad hoc*-karaktär. Den kriminalpolitiska debatten under den här tiden var centrerad kring ungdomsbrottsligheten och det rådde en omfattande kriminalpolitisk aktivitet i form av offentliga utredningar och diskussioner i riksdag och medier. Under perioden 1949–1957 startades inte mindre än sju nya offentliga utredningar beträffande ungdomsbrottsligheten.⁹⁴

4.1.4 "Ingenting fungerar"

Fram tills 1960-talet hade den svenska kriminalpolitiken varit starkt präglad av en behandlingstanke, vilket hade kommit att placera kriminalvården i centrum för kriminalpolitiken. Synen inom kriminalpolitiken var att det var genom olika behandlingsinsatser inom olika institutioner som brottsproblemet kunde lösas. Den kritik som hade börjat växa fram emot kriminalpolitiken med KRUM fortsatte även in på 1970- och 80-talet. Framförallt var det avsaknaden av positiva resultat av de behandlingsåtgärder som hittills hade vidtagits som var tongivande för debatten. Under den här perioden publicerades det både internationellt och i Sverige analyser av de behandlingsinsatser som vidtogs inom kriminalvården.⁹⁵ Slutsatsen i både de internationella och de nationella analyserna var att effekterna av behandling, åtminstone mätt i återfall i brott, var mycket små och tycktes vara mindre ju mer ingripande vård- och behandlingsinsatserna var.⁹⁶

Som ett resultat av kritiken började i Sverige en strömkantring mot en ny ideologi. Brottsbalkens påföljdssystem togs inte längre för givet av kriminalpolitikerna och den moderna- och sociologiska skolans idéer om individualiserade skyddsåtgärder istället för straff ersattes med principer om

⁹³ Prop. 1962:10 C, s. 44.

⁹⁴ Andersson och Nilsson (2017) s. 84 f.

⁹⁵ Andersson och Nilsson (2017) s. 109 f.

⁹⁶ Aspelin (1999) s. 124.

att straffsystemet måste slå vakt om principerna om rättvisa, strafflikhet, förutsebarhet och proportionalitet.⁹⁷

Enligt Garland var kritiken som började riktas mot behandlingstanken under den här tiden början på en våg som kom att försvaga trovärdigheten av de viktigaste brottsbekämpande institutionerna. De negativa forskningsresultaten samt en ökande brottslighet i samhället var startpunkten för en bestående känsla av pessimism som kom att prägla det kriminalpolitiska fältet och så småningom även rättssystemet som sådant. Utvecklingen kan synas underlig då den skedde samtidigt som forskningen för kriminologin frodades och utvecklas allt mer som en akademisk disciplin. Kriminologins främsta projekt – att finna orsaken till varför människor begår brott och hitta medlen som kan minska brottsligheten – sågs alltmer som att det hade misslyckats med att producera någonting värdefullt. Denna bestående mening att kriminologin hade misslyckats fortsatte att ge bränsle till den kriminalpolitiska debatten vilket i sin tur ledde till ett ifrågasättande av statens förmåga att bekämpa brottsligheten och ett omtänkande av rättsväsendet. Resultatet blev en turbulent period av lagstiftning, nya program och policys.⁹⁸

4.2 Avkriminalisering m.m.

4.2.1 Avkriminaliseringarnas tid

Som tidigare nämnt så fortsatte den starka ökningen av brottsligheten in på 1970-talet. Så gott som varje budgetproposition mellan åren 1965–1976 framhöll att brottsligheten ökade och blev allt grövre och mer svårutredd. Läget sågs som oroande och ställde stora krav på rättsväsendet. Åtgärder som föreslogs för att motverka denna situation var att förenkla eller t.o.m. avföra bagatellbrottsligheten så att den försvann från rättsväsendets bord. Trots att brottsligheten ökade så är det påfallande hur många av- och nedkriminaliseringar som ändå skedde under denna perioden. Fylleri avkriminaliserades, dödsstraffet i krigstid togs bort, pornografi avkriminaliserades och en mycket liberal fängvårdslag antogs. Även beträffande påföljdssystemet skedde en kraftigt förmildrande utveckling. Exempelvis togs de tidsbestämda påföljderna ungdomsfängelse och internering bort och beträffande fängelsestraffet så sänktes minimistraffet från en månad till två veckor.⁹⁹

4.2.2 Brottsutvecklingens avstannande

Fram tills nu hade ungdomsbrottsligheten ökat konstant sedan andra världskriget. Under 1970-talet ändrade dock ungdomsbrottsligheten riktning. Under åren 1913–1950 hade ungdomsbrottsligheten präglats av en långsamt ökande trend och mellan 1950–1972 ökade antalet lagförda

⁹⁷ Aspelin (1999) s. 124.

⁹⁸ Garland (2001) s. 61 ff.

⁹⁹ Tham (2018) s. 54 ff.

ungdomar mycket kraftigt. Efter 1973 tycks emellertid den kraftiga ökningen upphöra och från mitten av 1970-talet och framåt till och med minskar brottsligheten bland unga i vissa kategorier.¹⁰⁰ Denna utveckling förbryllade både politiker och forskare. Från politiskt håll konstaterades att brottsutvecklingen var måttlig men ändå oroande då den hade stannat upp på en för hög nivå.¹⁰¹

Beträffande forskningen gav brottsutvecklingens avstannande under den här perioden upphov till olika uppfattningar kring hur brottsstatistiken skulle tolkas. Vissa forskare hävdade att brottsligheten med största sannolikhet inte hade minskat utan att det snarare bara rörde sig om ett större mörkertal medan andra forskare menade att ungdomsbrottsligheten sedan mitten av 1970-talet planade ut och till och med minskade. Felipe Estrada, professor i kriminologi vid kriminologiska institutionen vid Stockholms Universitet,¹⁰² har analyserat statistiken över lagförda respektive misstänka personer under perioden 1913–1994 mot de teser som har framförts för och emot ungdomsbrottslighetens ökning.¹⁰³ Estrada konstaterar att ungdomsbrottsligheten enligt statistiken tydligt planar ut från 1973 och efter detta ligger mer eller mindre stabilt på samma nivå. Estradas slutsats är att det inte finns något belägg för tesen att ungdomsbrottsligheten, sett både till antalet ungdomsbrottslingar och till antalet ungdomsbrott, fortsatt att öka med oförminskad hastighet efter 1974. Statistiken tillåter emellertid tyvärr ingen helt exakt bestämning av ungdomsbrottslighetens faktiska utvecklingsriktning. Estrada konstaterar att i *sämsta* fall tyder indikatorerna på att ungdomsbrottsligheten sedan 1974 varit mer eller mindre konstant. I *bästa* fall har ungdomsbrottsligheten minskat.¹⁰⁴

4.3 Hårdare tag i kriminalpolitiken

4.3.1 1989 års straffvärdesreform

Den behandlingskritik som hade börjat riktas mot rättsväsendet under 1960-talet resulterade under 1970-talet i tillsättandet av en arbetsgrupp från Brå med uppdrag att se över kritiken mot påföljdssystemet. För jurister skulle påföljden av tradition utgöra ett rättvist straff. De tidsbestämda påföljderna, som vid tiden berättigades med hänvisning till behovet av behandling, kritiserades för att vara rättsosäkra. Från forskarhåll hävdades alltmer att behandling och särskilt behandling i anstalt inte gav några positiva effekter. År 1977 utkom Brå:s arbetsgrupp med rapporten *Nytt straffsystem. Idéer och förslag*.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Estrada (1999) s. 33.

¹⁰¹ Prop. 1978/77:100, bilaga 5, s. 2.

¹⁰² Estrada (1999) s. 36 f.; Estrada och Flyghed (2013) s. 9.

¹⁰³ Estrada (1999) s. 36 f.

¹⁰⁴ Estrada (1999) s. 45 f.

¹⁰⁵ Tham (2018) s. 58.

Rapporten påtalade att samhällets värderingar av olika straffbara gärningar växlar i takt med samhällsutvecklingen och att de värderingar som brottsbalken vid tillfället byggde på snarare speglade samhällsvärderingar från 1930-40-talet.¹⁰⁶ Vidare konstaterade utredningsgruppen att behandlingsideologin som vid tiden låg till grund för det rådande systemet börjat präglas av en misstro. Utredningen ansåg att sanktionerna alltför ensidigt hade fixerats på individens vård- och behandlingsbehov som att döma av de resultat som lagts fram inom kriminologisk forskning inte gett de positiva resultat som eftersträvats. Sammantaget ansåg utredningen att det var dags för en översyn av straffsystemet och framhöll vikten av förutsebarhet och att den brottslige ska kunna ha klart för sig vad brottsligheten leder till för straff.¹⁰⁷

Rapporten *Nytt straffsystem* ledde till en omfattande politisk debatt och behandlingskritiken syntes nu för första gången ordentligt i budgetpropositionen. Den då borgerliga regeringen konstaterade att kriminalvård i anstalt genomgående leder till dålig rehabilitering och hög återfallsfrekvens. Kriminalvården utanför anstalt hade emellertid inte heller visat sig så effektiv som förhoppningen var vid brottsbalkens tillkomst.¹⁰⁸ Principerna för påföljdssystemet sågs från politiskt håll nu som alltmer osäkra. Varken inkapacitering eller vård i frihet hade gett de resultat de hoppats på.¹⁰⁹

Som ett resultat av *Nytt straffsystem* och den politiska debatt som följde tillsattes en kommitté, fängelsestraffkommittén, med uppdrag att utreda vissa frågor om bl.a. fängelse och kriminalvård i anstalt. Kommittén lämnade flera delbetänkanden som bland annat resulterade i vissa ändringar rörande främst minimitiden för fängelsestraff och institutet villkorlig frigivning.¹¹⁰ Fängelsestraffkommittén lämnade 1986 över sitt slutbetänkande vilket så småningom resulterade i att en ny strafflagsreform antogs 1989. Den nya strafflagreformen innebar att principen om behandling som motivering för straff ersattes med en princip om straffvärde. Brottets svårighetsgrad och inte gärningspersonens vårdbehov skulle vara avgörande för påföljden. Beträffande brottets svårighetsgrad så påtalades i propositionen särskilt vikten av att rättsväsendet organiseras och fungerar på ett sätt som gemene man uppfattar som rättvist och rimligt. För att enskilda människor och organisationer skall finna det meningsfullt att engagera sig i kampen mot brottsligheten är det nödvändigt att de känner förtroende för och stöd från rättsväsendet. Straffsystemet måste ha förankring hos och uppfattas som legitimt av medborgarna.¹¹¹ Förutom att straffsystemet måste vara förankrat hos samhällsmedborgarna fastslår regeringen att även rättssäkerhet, legalitet, likhet inför lagen, proportionalitet liksom saklighet och opartiskhet också är viktiga värden som straffsystemet måste tillgodose.

¹⁰⁶ Brå rapport 1977:7, s. 52.

¹⁰⁷ Brå rapport 1977:7, s. 86 f.

¹⁰⁸ Prop. 1979/80:100, s. 13.

¹⁰⁹ Andersson (2002) s. 126 f.

¹¹⁰ Prop. 1987/88:120, s. 27.

¹¹¹ Prop. 1987/88:120, s. 32 ff.

Genom lagstiftningen om nya principer för påföljdsbestämning och straffmätning utvidgades möjligheten att döma strängare vid återfall. Härigenom skedde en kraftig vändning i den kriminalpolitiska utvecklingen. Utvecklingen hade fram tills nu gått mot att ge återfall i brott allt mildare straffrättslig betydelse. Härefter fortsatte en trend att alltmer skärpa den straffrättsliga lagstiftningen.¹¹²

4.3.2 Lag och ordning

Regeringsperioden 1991–1994 är enligt Tham den regeringsperiod i Sverige som tydligast präglats av krav på lag och ordning. Valet 1991 ledde till en borgerlig seger. Valet innebar även att ett nytt parti, Ny Demokrati, kom in i riksdagen. Ny Demokrati profilerade sig framförallt på minskad flyktinginvandring och lag och ordning. Som ett resultat av Ny Demokratisk intåg i riksdagen kom invandrare att kopplas ihop med brottslighet, vilket hade en särskild påverkan på det kriminalpolitiska fältet.¹¹³ Att invandare kopplades ihop med brottslighet var inget nytt fenomen. Det faktum att invandrare är överrepresenterade bland lagförda personer i förhållande till sin andel i befolkningen har varit känt sedan åtminstone 1970-talet.¹¹⁴ Debatten har sedan dess i princip pågått och invandrare har framställts som en särskilt brottsfarlig grupp.¹¹⁵ I och med Ny Demokratisk intåg i riksdagen fick den här föreställningen åter igen nytt bränsle.

Tonen i budgetpropositionerna under den här perioden kom att utmärkas av ett kraftfullt språk som att brottsnivån aldrig kan accepteras, att straffen måste höjas och att kriminalisering ska ses som uttryck för statens maktutövning. Till hotbilderna hörde risken för kriminalitet från de forna kommuniststaterna i Europa.¹¹⁶

4.4 Internationaliseringen

Ett återkommande tema i dagens kriminalpolitiska diskussioner och i media är den gränsöverskridande organiserade brottsligheten.¹¹⁷ Den gränsöverskridande organiserade brottsligheten lyfts fram som ett allvarligt problem och sägs t.o.m. utgöra ett hot mot Sverige. Denna nya typ av brottslighet berättigar i tilltagande grad berättiga en av strafflagstiftning och tvångsmedel. Den organiserade brottsligheten är inget nytt fenomen i sig. Den kom att nämnas i de statliga utredningarna redan under 1970-talet. Brå rapporterade på 1970-talet särskilt om den organiserade brottsligheten i sin löpande publikation *Brottsutvecklingen*. Under 1980- och 90-talet försvann området som egen rubrik i publikationen för att från början av 2000-talet uppmärksammas igen. Idag publicerar Brå en mängd publikationer och rapporter om den organiserade brottsligheten. Om den mediala tillväxten

¹¹² Tham (2018) s. 61.

¹¹³ Tham (2018) s. 62 f.

¹¹⁴ Sveri (1973) s. 302 ff.

¹¹⁵ Tove Pettersson, i Estrada och Flyghed (2013) s. 193.

¹¹⁶ Tham (2018) s. 62 f.

¹¹⁷ Andersson och Nilsson (2017) s. 232.

studeras för enbart storstadspresen studeras har antalet artiklar som nämner den organiserade brottsligheten blivit tre gånger så många från 1995 till 2016.

Två förklaringar på 1990-talet har anförts som centrala för den senare utvecklingen av den organiserade gränsöverskridande brottsligheten. Den första är genom kommunismens fall i Central- och Östeuropa då gränserna till dessa länder blev mindre slutna. Den andra förklaringen är att Sverige 1995 gick med i EU, vilket medförde fri rörlighet för EU-medborgare.¹¹⁸

¹¹⁸ Tham (2018) s. 128 f.

5 Trender i kriminalpolitiken

Följande avsnitt bygger på händelser som presenterats i föregående avsnitt. Syftet med detta avsnitt är att göra en djupare dykning i kriminalpolitikens händelser och avser att ge en bild av de trender i kriminalpolitiken som är av betydelse för kriminalpolitikens utveckling. Avsnittet avser också att besvara frågeställningen ”hur kan kriminalpolitikens utveckling mot allt hårdare tag förklaras?”.

5.1 Från experter till politiker

En bland kriminologer starkt företrädd uppfattning är att vetenskapens inflytande på kriminalpolitikens område minskat allt mer under de senaste decennierna efter andra världskriget.¹¹⁹ En av dessa företrädare är Tham som menar att kriminalpolitiken som intresseområde inte bara har flyttat sig från experterna till politikerna. Tham menar även att konflikter också i tilltagande grad har uppstått mellan politiker och experter. Även konflikter mellan politiker och experter i form av domare har enligt Tham uppträtt på ett annat sätt än tidigare. Sedan 1990-talet har flera regeringar uttalat kritik mot domstolarna för att i sina domar ligga i nedre delen av straffskalan. I en dom från HD från 2011¹²⁰ sänktes straffen för grovt narkotikabrott med hänvisning till att domstolarna tolkat lagen fel i förhållande till den ursprungliga propositionen. Domen ledde till kritik från justitieminister Beatrice Ask som tillsatte en utredning för att se över lagstiftningen och för att ge möjlighet att åter skärpa straffen.¹²¹ En liknande konflikt mellan regeringen och domare inträffade även efter en lagskärpning av straffen för allvarliga våldsbrott. Brå hade fått i uppdrag att utvärdera om domstolarna verkligen hade höjt straffen på det sätt som propositionen hade avsett. Mitt i den pågående utvärderingen gick justitieministern ut i en debattartikel och hävdade att domstolarna inte dömt enligt lagändringen. Hon uttalade att det var förvånande och anmärkningsvärt att domstolarna inte följde riksdagens beslut.¹²²

Även Andersson och Nilsson konstaterar ett ökat ifrågasättande av experter under de senaste decennierna. I USA började trenden redan på 1970-talet då politiker och medier i allt större grad började ifrågasätta delar av forskningen kring brottsligheten och hur brottsligheten såg ut. I Sverige är det framförallt från slutet av 1990-talet som dessa ifrågasättanden av forskares beskrivningar av brottslighetens omfattning och struktur tagit fart ordentligt. Från politiskt håll har man kommit att bygga sina ifrågasättanden på att hävda att politiker har mer direkt kontakt med den utsatta

¹¹⁹ Andersson och Nilsson (2017) s. 89.

¹²⁰ NJA 2011 s. 357.

¹²¹ Dir. 2013:62; Tham (2018) s. 75 f.

¹²² Ask Beatrice: ”Domstolarna följer inte våra direktiv om straffskärpning”, DN Debatt, <<https://www.dn.se/debatt/domstolarna-foljer-inte-vara-direktiv-om-straffskarpning/>>; Tham (2018) s. 76.

allmänheten. Den ”kunskap” politikerna därigenom får gör att kriminologins beskrivningar framstår som, om inte oriktiga, i alla fall okända inför allmänhetens erfarenheter. Under senare år har även kampanjer kommit att föras på de stora dagstidningarnas ledarsidor. Där försöker man till och med hävda att vissa kriminologer medvetet sprider felaktiga bilder av brottsutvecklingen.¹²³

Även Garland tycks dela Thams uppfattning om kriminalpolitikens förflyttning från experter till politiker och därmed allmänheten under de senaste decennierna. Garland konstaterar att under 1960-talet och dessförinnan var kriminalpolitiken nästan uteslutande verket av experter och politiker. Kriminalpolitiken var främst en politik styrd från ovan som var implementerad med väldigt lite motstånd underifrån. Det fanns helt enkelt inte någon folklig inblandning och inte någon högljudd kritik från allmänheten.¹²⁴

Som motargument mot Thams och Garlands hypotes menar Andersson och Nilsson att det kan hävdas att det snarare handlar om att experterna fått allt svårare att kunna hävda sig när det gäller att formulera *målen* för kriminalpolitiken och istället hänvisats till uppgiften att leverera *medlen* för denna.¹²⁵ Kriminologer och andra brottsforskare har också ofta framhållit att det empiriska stödet för de olika straffrättsliga teorierna är svagt.¹²⁶ Detta har ibland lett till en spänning som kommit till uttryck i kriminalpolitiken mellan å ena sidan empiriskt inriktade forskare och å andra sidan jurister, politiker och andra tjänstemän. De empiriskt inriktade forskarna har ofta sett denna spänning som ett uttryck för en konflikt mellan empiriskt bevisad vetenskap och andra former av vetande och föreställningar. Att många inslag i kriminalpolitiken inte kunnat underbyggas vetenskapligt behöver dock inte betyda att de är felaktiga. Andersson och Nilsson konstaterar att det kanske är så att straffteorier, vilka vilar på olika antaganden om människans natur, endast i begränsad mån låter sig undersökas empiriskt. Kriminalpolitiken, betraktad från politikernas sida, har även andra syften än att direkt minska brottsligheten. Till exempel kan kriminalpolitiken vara ett medel för att uppnå andra politiska mål eller för att vinna politiskt förtroende och attrahera väljare.¹²⁷

¹²³ Andersson och Nilsson (2017) s. 164.

¹²⁴ Garland (2001) s. 51.

¹²⁵ Andersson och Nilsson (2017) s. 89 f.

¹²⁶ Sveri m.fl. (1968) s. 23 f.

¹²⁷ Andersson och Nilsson (2017) s. 90.

5.2 Från trend till tillstånd

Brottsligheten i Sverige hade sedan slutet av 1940-talet ökat konstant och under 1960-70-talen fortsatte ökningen radikalt. Under åren 1976–1982 bröts emellertid trenden. Detta trendbrott som kunde tyckas välkommet ställde dock till problem i statistiken. Även om statistiken inte gav anledning till oro ansåg man från politiskt håll ändå att en oro var befogad. Avsaknaden av en tydlig trend i brottsligheten blev början på en problematisering av kriminalstatistikens otillräcklighet för att beskriva brottsproblemet.

Enligt Andersson och Nilsson kom beskrivningen av brottsutvecklingen från den här perioden och framåt att gå från att ha tolkats i termer av *trender* till att istället betraktas som ett *tillstånd*. Istället för att bygga beskrivningen av brottsproblemet på trender i kriminalstatistiken började en kvalitativ tolkning av brottsproblemet att göra sig gällande. Denna tolkning av brottsproblemet blev att brottsligheten var för hög, oavsett vad siffrorna visade.¹²⁸

Robert Andersson har i sin avhandling från 2002 analyserat hur kriminalpolitiken framställts av regeringsmakten under perioden 1970-2000.¹²⁹ Andersson konstaterar i sin analys av olika propositioner under samma period att det finns två förklaringar från politiskt håll under denna period till varför brottsligheten under perioden 1976–1982 planande ut och till och med minskade. Den första förklaringen var att den faktiska brottsligheten är för hög, oavsett vad statistiken visade så hade brottsligheten landat på en för hög nivå. Den andra förklaringen går ut på att använda sig av begreppet *mörkertal* för att påvisa att en utplaning eller minskning inte är särskilt trolig. Även om statistiken visade på en minskning av brottsligheten så måste det innebära att mörkertalet istället hade växt. Andersson konstaterar att ju mer utplanande kriminalstatistiken i propositionerna blir, desto mer ifrågasätts dess tillförlitlighet. Detta skulle enligt Andersson kunna vara början till en formulering av ”brottsproblemet” som innebär att så länge vi har något brott kommer vi ha ett ”brottsproblem”.¹³⁰

Andersson och Nilsson konstaterar att i och med den här nya framställningen av brottsproblemet som ett tillstånd som oavsett vad ändå är för högt blev eventuella variationer i kriminalstatistiken ointressanta. Tolkningen av brottsnivån som ett tillstånd hänger också samman med ett förändrat tidsperspektiv på kriminalstatistiken. När statistiken jämfördes år för år bekräftades inte den bild som politikerna menade sig se. Bakom siffrorna sökte politikerna därför en verklighet som inte lät sig beskrivas i korta trender. Problemet kom att lösas genom att man ställde upp brottsutvecklingen i termer av hela efterkrigstiden eller som det uttrycktes

¹²⁸ Andersson och Nilsson (2017) s. 159.

¹²⁹ Andersson (2002) s. 13.

¹³⁰ Andersson (2002) s. 120 f.

av regeringen: ”Brottsutvecklingen i Sverige är oroande. Sedan år 1950 har antalet polisanmälda brott ökat mer än fem gånger”¹³¹. Sedan slutet av 1990- och början av 2000-talet har det blivit standard i budgetpropositionerna att, när man diskuterar brottsutvecklingen, ta utgångspunkt i den femfaldiga ökningen av den anmälda brottsligheten som uppstått under den sista halva av 1900-talet. Detta tillstånd av ett ”massbrottsamhälle” omöjliggör djupare analyser av brottsutvecklingen. Till exempel tycks den tämligen kraftiga minskningen av brott under 2010-talet, särskilt när det gäller våldsbrott, enligt Andersson och Nilsson ha blivit ”en för allmänheten förborgad hemlighet, känd bara inom det kriminologiska skräpet”.¹³²

5.3 Från idealism till realism

5.3.1 Prioriteringspolitiken

Under 1970-talet kom en så kallad *prioriteringspolitik* att införas inom kriminalpolitiken. Prioriteringspolitiken innebar i princip att några brottstyper politiskt valdes ut som mer prioriterade än andra. Dessa mer prioriterade brottstyper var våldsbrott, narkotikabrott, ekonomiska brott och ungdomsbrott, vilka sattes i särskilt åtgärdsfokus.

Prioriteringspolitiken gick emot de uppfattningar om brottsproblemens orsaker och lösningar som vuxit fram i och med behandlingskritiken. De sociala åtgärder som för tiden ansågs vara lösningen för de andra brottstyperna gällde inte dessa prioriterade brottstyper. För de prioriterade brottstyperna kom istället straffsystemåtgärder att bli lösningen. Problemet med dessa brottstyper beskrevs som akuta och utvecklingen av dem måste avbrytas snabbt. Därför fanns det inget utrymme för långsiktigt verkande sociala åtgärder för dessa brottstyperna. De åtgärder som vidtogs måste bli mer direkta. Här kom då straffsystemets åtgärdsalternativ in i bilden. Polisen fick en alltmer central roll i det brottsförebyggande arbetet och skärpt övervakning på allmänna platser ansågs vara sätt att komma till rätta med problemet.¹³³

Andersson konstaterar att en faktor till att dessa brottstyper kom att prioriteras särskilt troligen hänger ihop med de ekonomiska svårigheter Sverige uppfattades befinna sig i under denna perioden. För att kunna ta ett verkligt grepp kring brottsligheten var det av vikt att de ekonomiska resurserna koncentrerades kring brottslighet som ur samhällets synpunkt upplevdes som särskilt förkastlig. En enligt Andersson ännu rimligare förklaring till prioriteringspolitikens framväxt under denna perioden är att det från politiskt håll handlade om att legitimera straffåtgärder. Om man anlägger en typ av auktionsperspektiv på kriminalpolitiken så placerade den då rådande tämligen oomstridda brottslösningssmodellen en stor del av det brottsåtgärdande möjlighetsutrymmet utanför rättssystemet. Vid tiden

¹³¹ Prop. 1988/89:100, s. 25.

¹³² Andersson och Nilsson (2017) s. 159 ff.

¹³³ Andersson och Nilsson (2017) s. 131 f.

ansågs sociala åtgärder vara den rätta vägen för att komma åt brottsproblemet. Möjliga åtgärder från rättssystemets sida är åtgärder som innefattar avskräckning eller inkapacitering. Fram tills den här tiden hade dessa åtgärders möjligheter att påverka brottsligheten framställts som små.¹³⁴ Prioriteringspolitiken kom således att handla om att återbörda brottspreventionen till det kriminalpolitiska fältet. Denna återerövringsprocess kom att utspela sig som en strid om problemformuleringsrätten för brottslighetens orsaker och lösningar. 1970-talets radikala klimat och behandlingskritik hade väckt frågor om vad straffsystemet och polisen egentligen var bra för med tanke på att deras insatser i bästa fall var ovidkommande eller kontraproduktiva. För att kriminalpolitiken skulle kunna bli ett politikområde som styrdes från Justitiedepartementet var man från politiskt håll helt enkelt tvungna att hitta en ny legitimitet. Departementets åtgärder måste framstå som rationella, vilket kom att göras genom att framställa Justitiedepartementet och straffsystemets åtgärder som något mer handfast och reellt än de sociala åtgärder som under perioden sågs som det viktigaste brottspreventiva arbetet. De sociala och strukturella orsakerna kom därför att skjutas i bakgrunden av brottsproblemet. Detta gjorde genom att kriminalpolitikens fokus inte sattes inte på brottslighetens kvantitativa omfattning utan på konsekvenserna av viss brottslighet som definierades som särskilt allvarlig.¹³⁵

Enligt Andersson och Nilsson kom denna nya uppdelning av kriminalpolitiken i stor grad att fortsätta forma 1990- och 2000-talets kriminalpolitik. Den nya uppdelningen av brottsligheten gav kriminalpolitiken ny legitimitet. Politiska visioner fick allt mer utrymme samtidigt som den kriminalvetenskapliga forskningen marginaliserades i debatten. Kriminalpolitiken kom att röra sig från en idealistisk kriminalpolitik som byggde på och verkade utifrån ett långsiktigt tidsperspektiv till en föregivet realistisk kriminalpolitik med ett mycket kortsiktigt perspektiv. Följden av detta blev att brottsproblemet omdefinierades från att ha varit ett samhälleligt misslyckande till att brott blev något som man från statens sida måste skydda hederligt folk från att bli utsatta för.¹³⁶

5.3.2 Symbolic denial och responsabilization

Garland har identifierat två parallella skeenden vilka han anser ingår i det moderna ordnandet av kriminalpolitiken som till viss del kan liknas med både prioriteringspolitiken och massbrottsamhället. Garland konstaterar att efterkrigstidens brottsutveckling och behandlingskritikens framväxt där ingenting längre anses hjälpa har lett till att den höga brottsligheten har kommit att ses som ett slags normaltillstånd. Som ett resultat av detta har också folkets tro på den suveräna statens förmåga att bekämpa brottslighet börjat vackla. För att återbörda tron på statens brottsbekämpningsförmåga

¹³⁴ Anderson (2002) s. 121.

¹³⁵ Andersson och Nilsson (2017) s. 131 f.

¹³⁶ Andersson och Nilsson (2017) s. 155 f.

måste staten skapa sig en ny slags legitimitet för kriminalpolitiken, vilket görs genom en ny omdefiniering av brottsproblemet.¹³⁷ Dessa två olika skeenden benämner han *symbolic denial* och *responsibilization*. Symbolic denial, eller symboliskt förnekande, går ut på att genom kriminalisering eller straffhöjningar förneka att staten inte har kontroll över brottsproblemetets lösning. Till denna problembild hör de grova brotten som våld. Det symboliska förnekandet kan enligt Andersson till viss del liknas med prioriterandet av vissa brott vilka båda bygger på ett slags förnekelseperspektiv. Till det symboliska förnekandet av brottsproblemetets karaktär hör att lösningarna ställs i termer av ökade insatser från rättssystemet som fler poliser och hårdare straff. Framställningen av de prioriterade brottstyperna har ovan beskrivits som något nödvändigt för rättssystemets existens. Här tillförs dock ett ytterligare perspektiv – döljandet av något. Att prioritera vissa brottstyper innebär att framställa lösningen på problemen med dessa brott som något som är möjligt utifrån rättssystemets styrningsmekanismer.¹³⁸

Responsibilization, eller ansvarsgörandeprocessen, går däremot ut på att förenkla bilden av brottslighetens orsaker och överföra ansvaret för vardagsbrottsligheten till civilsamhället och det privata. Det presenteras en bild där brottslighet inte endast begås av onda och samhällsfrånvikande individer utan begås av normala vanliga människor.

Ansvarsgörandeprocessen står i relation till vad Garland kallar ”criminologi of the self” vilket i korta drag i princip innebär att ansvaret för att inte bli utsatt för vardagsbrottsligheten faller på individen. Tillsammans med bristande hinder är detta vad som utgör orsaken till brott.

Ansvarsgörandepolitiken skapar en ansvarskänsla att inte bli utsatt för brott och kontentan blir att staten varken kan eller bör hållas ansvarig för brottsprevention och brottsbekämpning.¹³⁹ Detta hänger samman med prioriteringspolitiken då staten genom att prioritera vissa brottstyper samtidigt sorterar bort vardagsbrottsligheten. Implicit läggs ansvaret för de icke-prioriterade brotten på andra.

5.4 Från gärningsperson till brottsoffer

5.4.1 Förändrad syn på våld

Under 1980-talet får våldsbrottsligheten mer uppmärksamhet i den kriminalpolitiska debatten. I 1981/82 års budgetproposition får våldsbrottsligheten för första gången en egen rubrik. Utvecklingen av våldsbrottsligheten i samhället beskrivs i propositionen som *hög* och *oroande*.¹⁴⁰ Även ansatsen till våldsbrottsligheten har ändrat karaktär. Våldet mot kvinnor berörs specifikt och problemet att kvinnor tar tillbaka anmälningar framhålls. Enligt Andersson är detta av särskilt intresse då

¹³⁷ Garland (1996) s. 448.

¹³⁸ Garland (1996) s. 461 ff.

¹³⁹ Garland (1996) s. 452 ff.

¹⁴⁰ Prop. 1981/82:100, s. 19.

ingången till ”våldsbrottsproblemet” nu inte bara utgörs av våld med för offret okänd gärningsperson utan även kvinnomisshandel tycks vara central för problemformuleringsprocessen beträffande våldet. Andersson för sedan fram en hypotes om att bilden av våldsbrottsligheten som nu förmedlas är central för den problemformuleringsprocess som ligger till grund för prioriteringspolitiken som beskrivits i föregående avsnitt.¹⁴¹

Även Tham konstaterar att kriminalpolitiken under denna period får en förändrad syn på våld. Fler av de ”uppkriminaliseringar” som sker under 1980-talet motiveras med att våldet ses som allt allvarigare idag än förr och att brottets straffvärde därför måste markeras tydligare.¹⁴²

Att synen på våld har förändrats är även något som framhålls från politiskt håll. I direktiven till den offentliga utredningen *straff i proportion till brottets allvar* påtalas särskilt att samhällsutvecklingen medför förändringar i synen på olika brotts straffvärde och vikten av att lagstiftningen speglar den förändringen.¹⁴³

5.4.2 Brottsoffret i fokus

Ytterligare en trend i kriminalpolitiken som tycks företrädas av många är att brottsoffret har fått allt större fokus i den allmänna debatten. Tham beskriver detta som att kriminalpolitikens allt större fokus på våld i sin tur har lett till en förskjutning från gärningspersonen till brottsoffret.¹⁴⁴

Själva ordsammansättningen ”brottsoffer” fanns inte i Sverige före år 1970 då själva ordsammansättningen, substantivet brottsoffer, första gången togs in i Svenska Akademiens ordlista.¹⁴⁵ Fram tills nu hade den kriminalpolitiska debatten handlat om de som satt i fängelse. De intagna var män och de betraktades i den offentliga debatten närmast som offer för omständigheter de inte själva råde över. När kriminologin vid denna tiden ägnade sig åt offer för våldsbrott, var det snarare för att belysa att den utsatta själv medverkat i sitt offerskap.¹⁴⁶ Under 1970-talet började dock tankarna om brottsofferjourer och andra åtgärder för att hjälpa oskyldigt drabbade att dyka upp. Rötterna till utvecklingen kan ligga i framväxten av de politiskt radikala och feministiska samtalsordningarna under 1960- och 70-talen som ledde till en kvinnovänligare samhällsdebatt. En annan bidragande orsak kan även vara den ökande trafiken under efterkrigstiden vilket ledde till en stor ökning av trafikolycksoffer.¹⁴⁷ Under samma period som brottsoffret tog allt större plats i den politiska diskussionen utvecklades även brottsoffret inom forskningen. Viktimologin¹⁴⁸ utvecklades till en egen gren inom

¹⁴¹ Jmf Andersson (2002) s. 124.

¹⁴² Tham (2018) s. 113.

¹⁴³ SOU 2008:85, s. 405 ff.

¹⁴⁴ Tham (2018) s. 113.

¹⁴⁵ Östberg i Bergenlöf m.fl. (2002) s. 13.

¹⁴⁶ Tham (2018) s. 113.

¹⁴⁷ Östberg i Bergenlöf m.fl. (2002) s. 13.

¹⁴⁸ Specialgren inom kriminologisk forskning som ur en empirisk vinkel studerar brottsoffer. Se Nationalencyklopedin: ”Brottsoffer” ,< <https://www-ne->

kriminologin och forskningens inriktning antog alltmer ett viktimiteringsperspektiv snarare än ett relationellt perspektiv.¹⁴⁹

Fokus från gärningspersonen till brottsoffret kan även illustreras med statens engagemang i brottsoffret. Under 1970-talet antogs den så kallade brottskadekatalogen, vilken gav brottsoffret rätt till statliga medel om gärningspersonen eller försäkringar inte ersatte den skada brottsoffret på grund av brott orsakats. År 1994 bildades som ett led i strävan att förbättra brottsoffrens situation Brottsoffermyndigheten.¹⁵⁰ Ökat fokus på brottsoffret kan även illustreras med rättegångsprocessen som har gått från att tidigare utmärkas för att vara ett tvåpartssystem till att numera snarare var ett trepartsförhållande, där brottsoffret har en relation till både stat och åtalad i och med målsägandebiträdet som är där endast för att tillvarata målsägandens intressen.¹⁵¹

Tham anser att en analys av riksdagspartiernas kriminalpolitiska program ger samma bild. Sedan 1960-talet har riksdagspartierna orienterat sig från en politik inriktad på gärningspersonerna till en inriktad på brottsoffren. Statliga och privata organisationer med inriktning på att hjälpa brottsoffret har tillkommit samt även ett stort antal frivilligorganisationer.¹⁵² Utvecklingen av lagstiftningen tillsammans med inrättandet av Brottsoffermyndigheten med ett omfattande mandat och uppkomsten av en mängd frivilligorganisationer på området pekar mot en mycket markerad expansion av brottsoffret som offentlig fråga i Sverige.¹⁵³

Även framställningen av brottsoffret har förändras över tid. I dag i Sverige råder det i princip politisk konsensus där så gott som alla ställer sig bakom brottsoffret och vill visa omtanke genom olika typer av stödinsatser för brottsoffren.¹⁵⁴ Den politiska enigheten visas också i budgetpropositionerna där regeringen varje år anger politikens inriktning. Kvinnor som offer för våld får särskilt utrymme och sedan andra halvan av 1980-talet har brottsoffret en egen rubrik i budgetpropositionen. Politisk konsensus kan även utläsas i kungaparets engagemang för brottsoffren. Kungaparet kan endast engagera sig i frågor kring vilka det råder politisk konsensus.¹⁵⁵

Robert Andersson har i en analys av budgetpropositionerna i Sverige från 1970-talet till 1990-talet visat hur omtanken om gärningspersonen byts ut mot omtanken om folket. Den främsta orsaken till attitydförändringen är enligt Andersson att kriminalpolitiken fått en annan roll. Kriminalpolitiken har från politiskt håll blivit en väldigt viktig arena för att visa handlingskraft

se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/brottsoffer>, besökt 2020-01-08.

¹⁴⁹ Lindstedt Cronberg i Bergenlöf m.fl. (2002) s. 37.

¹⁵⁰ Lindstedt Cronberg i Bergenlöf m.fl. (2002) 43 f.

¹⁵¹ Tham i Lernestedt och Tham (2011) s. 13.

¹⁵² Tham (2018) s. 113 f.

¹⁵³ Tham i Lernestedt och Tham (2011) s. 26.

¹⁵⁴ Tham (2018) s. 115.

¹⁵⁵ Tham i Lernestedt och Tham (2011) s. 26 f.

från olika sidor.¹⁵⁶ Den position som politikerna absolut inte vill hamna i är kunna beskyllas för att vara ”soft on crime”, det vill säga att man inte förespråkar hårdare tag.¹⁵⁷

Ett annat karaktäristiskt drag i framställningen av brottsoffret är att offret framställs som homogent. Brottsoffer är personer med likartade upplevelser, likartade skador och likartade behov av hjälp. Enligt Tham kan denna homogenisering sägas börja i och med att erfarenheten att ha varit utsatt för brott omvandlas till status hos den utsatta. Ett annat tema i framställningen är att samhället ses som ansvarigt för brottsoffret. Brottsoffer uppfattas få psykologiska, ekonomiska och andra problem vilka det är samhällets ansvar att ta hand om. Enligt Tham demonstreras detta tydligt av den omfattande lagstiftningen och av utredningar och politiska uttalanden beträffande brottsoffret.¹⁵⁸

Brottsoffrets uppkomst och utveckling som offentlig fråga under senare decennier är inte unikt för Sverige. Trenden är tydlig i de flesta västerländska stater.¹⁵⁹ Garland konstaterar att kriminalpolitikens fokus i både Storbritannien och USA de senaste åren har kommit att placeras på brottsoffret. Det oskyldiga brottsoffrets känslor har även kommit att bli en viktig källa för legitimitet åt kriminalpolitiken där allt hårdare vedergällningsinriktade straffåtgärder kan legitimeras med samhällets ansvar för det utsatta brottsoffret. Den nya politiska trenden är att brottsoffren måste skyddas, deras röster måste höras, minnet av dem måste hyllas, deras ilska måste uttryckas och deras rädsla måste uppmärksammas. Detta helgande av offren tenderar sedan i sin tur också att upphäva oron för brottslingar.¹⁶⁰

Att utvecklingen har rört sig till att handla alltmer om brottsoffret är de flesta forskare överens om. Till hur det kommer sig att denna utvecklingen har skett finns flera olika teorier. Tham presenterar flera olika förklaringar till varför brottsoffret har fått en allt mer framträdande roll i de västerländska staterna.¹⁶¹ Tham konstaterar, inspirerad av Garland, först och främst att något som inte kan förklara brottsoffrets framväxt är brottsutvecklingen. Brottsutvecklingen har under efterkrigstiden ökat i västländerna. Under de senaste decennierna har brottsligheten dock stagnerat och till och med avtagit i vissa kategorier. Brottsoffrets framväxt går således inte att härleda till brottsutvecklingen. Tham menar emellertid att det dock inte går att utesluta att den tidigare ökningen av brottsligheten kan ha skapat förutsättningar för en oro som sedan fortsatt även när brottsnivån blivit mer stabil.¹⁶² En annan förklaring till brottsoffrets

¹⁵⁶ Andersson (2002) s. 156 ff.

¹⁵⁷ Clary Kroon: ”Hårdare tag mot brottslingar – inget som folk vill”, SVT Nyheter, <<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/smaland/allt-hardare-tag-mot-brottslingar-stods-inte-av-folket>>, besökt 2019-11-28.

¹⁵⁸ Tham (2018) s. 117 ff.

¹⁵⁹ Lernestedt och Tham (2011) s. 39.

¹⁶⁰ Garland (2001) s. 143.

¹⁶¹ Lernestedt och Tham (2011) s. 39.

¹⁶² Garland (2001) s. 159; Lernestedt och Tham (2011) s. 39.

framväxt menar Tham går att härleda till samhällsklimatet som växt fram under 1900-talet. Samhället har gått mot ett allt mer individualiserat samhälle med mer isolerade människor som blir allt ängsligare och upplever sig alltmer viktimerade. I dagens samhällsklimat är offerstatus också ett sätt att få uppmärksamhet. Offret kan räkna med medkänsla – en bristvara i dagens samhällsklimat - vilket utnyttjas av politiker och massmedia. Ytterligare förklaringar menar Tham går att finna i det alltmer sekulariserade samhället vi lever i. Viktimiseringen blir i det moderna samhället en möjlig grund för identifiering med andra och i solidariteten med brottsoffret återupprättas en förlorad konsensus som religionen annars skulle ha ersatt. En annan bidragande orsak kan vara den civiliseringsprocess som har varit bidragande till utvecklingen av mänskliga rättigheter.¹⁶³

5.5 Från förnuft till känsla

5.5.1 Rättstrygghet

En förändring som enligt Andersson och Nilsson är utmärkande för kriminalpolitiken under 2000-talet är framställningen av brottsligheten. Dagens kriminalpolitik bygger enligt Andersson och Nilsson på att brottsligheten framställs som så hotande att inga straffsystemåtgärder framstår som orimliga eller integritetskränkande. Under slutet av 1990- och början av 2000-talet har vi fått se allt fler utspel, såväl nationellt som internationellt, som betonar behovet av att utvidga möjliga åtgärdsrepertoarer för att komma åt hot som utmålas som särskilt farliga och akuta. Något som bidragit starkt till detta är bland annat terroristattacker under 2000-talet. Den här hotbilden som målas upp genererar sedan ett skyddsbehov som gör frågor om integritet och rättssäkerhet till sekundära problem och i värsta fall ett hot mot säkerheten i samhället. Behovet av *rättstrygghet* har kommit att stå mot behovet av rättssäkerhet.¹⁶⁴

Begreppet rättstrygghet myntades under 1970-talet och det var då främst den ekonomiska brottsligheten som låg fokus. Den problemställning som har kommit att ställa rättstrygghet mot rättssäkerhet har enligt Andersson och Nilsson sitt ursprung i en arbetsgrupp mot organiserad brottslighet (AMOB) som avgav sin rapport 1977. AMOB var en polisiär utredning som tog fasta på bland annat integritetsfrågor som ansågs hindrande för polisen i sitt arbete. Rättssäkerhet framställdes i utredningen som ett skydd för de kriminella som hindrade polisen att ta till riktigt verksamma brottsutredande åtgärder.¹⁶⁵ Begreppet rättstrygghet har därefter kommit att bli viktigt i argumentationen. Det har kommit att fungera som politisk motivering för utökad användning av olika former av tvångsmedel, liksom för åtgärder för att ”förbättra” polis och åklagares brottsbekämpande förmågor.¹⁶⁶

¹⁶³ Tham i Lernestedt och Tham (2011) s. 39 f.

¹⁶⁴ Andersson och Nilsson (2017) s. 181.

¹⁶⁵ AMOB rapport 1977 s. 162 ff.; Andersson och Nilsson (2017) s. 182.

¹⁶⁶ Andersson och Nilsson (2017) s. 182.

5.5.2 Straffvärde

Trenden i att definiera brottsligheten utifrån kvalitativa aspekter istället för kvantitativa som diskuterades under avsnitt 5.4 kom enligt Andersson och Nilsson att förstärkas genom 1989 års straffvärdesreform.

Precis som nämns i avsnitt 4.3.1 kom straffvärdesreformen att innebära att det straffrättsliga påförandet av straff fick proportionerlig vedergällning som officiell legitimering för straff istället för den tidigare preventiva hänsynen. Detta innebär att själva dömandet kommit att handla om att påföra den skyldige gärningspersonen en proportionerlig vedergällning utifrån frågor om ansvar och uppsåt. Prevention, varken i individual- eller allmänpreventiv form, har inte längre någon plats i dömandet. Vad som ska vara avgörande är istället handlingens straffvärde. Emellertid kom straffvärdesbegreppet enligt Andersson och Nilsson i det kriminalpolitiska fältet att bli en del av appellerandet till det allmänna rättsmedvetandet.

Begreppet ”straffvärde” är i sig inte särskilt klart eller väldefinierat och har därför kommit att lämna utrymme för mycket olika tolkningar. Så som framgår av avsnitt 2.1.1 så skiljer jurister på *abstrakt* och *konkret straffvärde*. Från politiskt håll har man emellertid kommit att använda begreppet straffvärde i relation till det antagna rättsmedvetandet. Det moraliska dömandet har hamnat i fokus och vålds- och sexualbrott är tacksamma medel i denna diskussion. Som ett resultat av detta har en argumentation från politiskt håll påbörjats som hävdar att vålds-, sexual- och andra brott som kränker den personliga integriteten borde tillmätas högre straffvärde än de brottstyper där skadeverkningarna huvudsakligen är av ekonomisk art. Vad som har skett är således att politikerna har valt att betrakta och tillämpa straffvärdesbegreppet på ett sätt som skiljer sig helt från juristernas. Som legitimering för straffvärdet åberopas sedan det allmänna rättsmedvetandet. Straffvärdet har i kriminalpolitiken således kommit att handla om vilken typ av hämnd som det allmänna rättsmedvetandet ser som proportionerligt.

Brottsproblemet har i det politiska samtalet gått från att vara en företeelse som bottnar i vissa faktorer, exempelvis sociala faktorer, till att handla om hur det upplevs. Istället för vetenskapliga studier har egna upplevelser, sunt förnuft och mediebilder fått företräde i definitionen av brottsproblemet.¹⁶⁷

5.5.3 Höjda straff som universalåtgärd

Under senare 1900-talet och in på 2000-talet har de problematiseringar som tidigare varit centrala för kriminalpolitikens utformning alltmer kommit att försvinna. Att brottsligheten är ett allvarligt problem som måste bekämpas råder det i princip politisk konsensus kring. Med konsensusen att brottsligheten är ett allvarligt problem försvinner behovet av att ställa upp politiskt konkurrerande problembilder. Med detta försvinner också behovet

¹⁶⁷ Andersson och Nilsson (2017) s. 166 ff.

av lösningar på problem och det enda framgångsmåttet på kriminalpolitiken blir kundnöjdhet; är medborgarna som konsumenter av kriminalpolitiken nöjda med vad denna erbjuder? Att det mest använda vapnet i justitieministerns repertoar under perioden 2006 till 2014 var straffhöjningar är inte förvånande. Om kundnöjdhet är måttet, och de primära medlen för att uppnå detta är lagstiftningsåtgärder eller mer resurser till straffsystemet, blir höjda straff logiska.

Att fängelset inte har någon större brottsminskande effekt, varken när det rör sig om avskräckning eller inkapacitering, är välbelagt. Det är inte preventionens argument som har varit det främsta som tillgripits för att höja straffen. Från politiskt håll har man inte kunnat tillgodogöra sig de rättsfilosofiska grunderna i straffvärdesreformen och betonandet av proportionalitetsprincipen som en absolut och inte instrumentell princip. Istället har ett preventionstänkande envist bitit sig fast i den politiska argumentationen kring straffandet. Som legitimering av straffhöjningarna har det allmänna rättsmedvetandet använts som rättfärdigande grund. Det allmänna rättsmedvetandet kan här liknas vid en marknad och väljarna som medvetna kunder med rätt att ställa krav. Denna kundretorik, där kundnöjdhet blir målet, frambringar också en förvaltningslogik – regeringen är inte tillsatt för att bedriva politik, den är där för att förvalta det ansvar som medborgarna har lagt på dem. Straffvärdesbegreppet och proportionalitetsprincipen har kommit att ställas om till en utbuds- och efterfrågelogik.¹⁶⁸

5.6 Det allmänna rättsmedvetandet

Något som enligt flera kriminologer alltmer har kommit att influera kriminalpolitiken är det *allmänna rättsmedvetandet*. Från mitten av 1980-talet, och i synnerhet i samband med införandet av den nya straffvärdesreformen 1989, kom politiken alltmer att motiveras med att den skulle bedrivas i enlighet med det allmänna rättsmedvetandet.¹⁶⁹ Straffvärdesreformen lyfter t.o.m. särskilt fram vikten av att brottets svårighet motiveras på ett sätt som gemene man förstår och uppfattar som legitimt.¹⁷⁰ Sedan dess har i stort sett alla lagstiftningspropositioner innehållit och byggt på motiveringar som handlar om hur kriminalpolitiken måste ta hänsyn till eller motsvara allmänhetens uppfattning.¹⁷¹

Enligt Andersson och Nilsson har prioriteringspolitiken spelat en avgörande roll till att det allmänna rättsmedvetandet hamnade i fokus. Lanseringen av prioriteringspolitiken blev början på en kriminalpolitik där brottsproblemet kunde definieras utan hänsyn till vad kriminalpolitiska experter som kriminologer och jurister ansåg om det hela. Prioriterandet blev en politisk process där politikerna själva kom att formulera vad som skulle ses som

¹⁶⁸ Andersson och Nilsson (2017) s. 219.

¹⁶⁹ Andersson och Nilsson (2017) s. 168.

¹⁷⁰ Prop. 1987/88:120, s. 32 ff.

¹⁷¹ Andersson och Nilsson (2017) s. 168.

allvarliga problem. Med prioriteringspolitiken uppstod en politisk ingång till brottsproblemet genom att uppmärksamheten riktades mot hur allvarligt problemet upplevdes av allmänheten. Upptäckten av ”det allmänna rättsmedvetandet” har således gjort det möjligt att från politiskt håll göra beskrivningar av brottsproblemet oberoende av experterna. Genom att hänvisa till det allmänna rättsmedvetandets uppfattning skapas en arena för moralisk upprördhet. Allt detta skapar en situation där kvantitativa beskrivningar av brottsutvecklingen oftast hamnar i bakgrunden vid problemformuleringen. Många kriminologer har reagerat på denna emotionella kriminalpolitik och menar att medierna har haft stor del i spridandet av felaktiga beskrivningar av brottslighetens omfattning och struktur.¹⁷² Det allmänna rättsmedvetandet har således blivit en av de främsta motiveringarna till förändringar i strafflagstiftningen.¹⁷³ Straffskärpningar i lagstiftningen formuleras som att brottslighetens allvar måste framhållas och att detta är ett krav från medborgarna. Vad den svenska folkviljan egentligen säger är dock inte särskilt klart.¹⁷⁴

Påståenden om att allmänheten kräver strängare straff har förekommit från politiker och i medier både i Sverige och i de övriga nordiska länderna.¹⁷⁵ Christina Jerre och Henrik Tham har i rapporten ”svenskarnas syn på straff” från 2010, som en del i ett större nordiskt forskningsprojekt, försökt att undersöka om allmänhetens rättsuppfattning eller det allmänna rättsmedvetandet överensstämmer med den påföljdsbestämning och straffmätning som sker vid svenska domstolar.¹⁷⁶ I avhandlingen har tre typer av rättsmedvetande undersökts: det generella, det informerade och det konkreta. Det generella rättsmedvetandet mättes genom telefonintervjuer till ett representativt urval av befolkningen som fick ta ställning till enkla frågor som ”är straffen i Sverige är för milda?”. Det informerade rättsmedvetandet byggde på en postenkät där över tusen människor fick ta ställning till längre beskrivningar av sex olika rättegångsfall och fick sedan utifrån en lista ange vilket straff de tyckte var bäst. Det konkreta rättsmedvetandet studerades genom att 119 stockholmare i olika grupper först fick se en film av en rättegång från något av fyra rättsfall från postenkäten och därefter fick diskutera fallet innan de bedömt lämpligt straff på samma sätt som i postenkäten.¹⁷⁷

I mätningen av det allmänna rättsmedvetandet genom enkla frågor i en telefonintervju blev resultatet att allmänheten är missnöjd med straffen och en tydlig majoritet anser att straffen bör vara strängare och det framförallt när det gäller våldsbrott. När mer information om brottet och de inblandade parterna gavs genom en beskrivning på närmare en A4:a sida blev bilden dock mer nyanserad. Det informerade rättsmedvetandet ville generellt ha samma straff eller lägre straff än vad en domarpanel som svarat på samma

¹⁷² Andersson och Nilsson (2017) s. 164.

¹⁷³ Jerre och Tham (2010) s. 1.

¹⁷⁴ Tham (2018) s. 151.

¹⁷⁵ Balvig m.fl. (2015) s. 342.

¹⁷⁶ Jerre och Tham (2010) s. 7.

¹⁷⁷ Tham och Jerre (2010) s. 9 ff.

fallstudier lagt sig på. När de tillfrågade fått till sig ytterligare information om de olika fallen och dessutom själva fått diskutera för- och nackdelar med de olika påföljdsalternativen ökade glappet mellan de svarades och domarpanelens bedömning ytterligare. Det konkreta rättsmedvetandet la sig i genomsnitt under eller betydligt under det straff som troligen skulle utdömts i en domstol.¹⁷⁸ Undersökningen visade även att det allmänna rättsmedvetandet i förhållande till domarna skiljer sig beroende på vilken typ av brott det är fråga om. Enkättagarna ansåg exempelvis straffvärdet på ett våldtäktsfall som presenterades i enkäten ligga betydligt högre än vad domargruppen ansåg. Domargruppen ansåg till exempel att straffvärdet för ett narkotikabrott som presenterades låg betydligt högre än vad enkättagarna ansåg.¹⁷⁹

Resultatet av undersökningarna i de andra nordiska länderna visade i huvudsak samma tendenser.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Tham och Jerre (2010) s. 67.

¹⁷⁹ Tham och Jerre (2010) s. 69.

¹⁸⁰ Balvig m.fl. (2015) s. 345 ff.

6 Media och brott

Detta kapitel avser att visa hur medias framställningar påverkar kriminalpolitiken och i synnerhet hur medias framställning av ungdomar kan ha påverkat kriminalpolitiken. Kapitlet avser även att besvara frågan ”hur kan kriminalpolitikens utveckling om allt hårdare tag förklaras?”.

6.1 Medias påverkan

Att media spelar stor roll för både formulering och förmedling av ”den offentliga dagordningen” är ganska givet. Mediernas framställning av samhällsproblem är vad gemene man oftast har att rätta sig efter och formulera sina åsikter utefter. I dagens samhälle är vi dessutom mer eller mindre ständigt uppkopplade till nyhetsflödet.

För att medierna ska vilja publicera en story säger det sig ganska så självklart att den måste ha nyhetsvärde. Yvonne Jewkes, professor i kriminologi vid University of Leicester¹⁸¹, konstaterar att det finns vissa faktorer som skapar nyhetsvärde. En av dessa faktorer är brottslighet och våld. Brottslighet, och i synnerhet våld, är de nyhetstyper som är absolut mest frekvent förekommande i medierna. Anledningen till detta är enligt Jewkes att de uppfyller medias önskan om att förmedla dramatiska händelser på ett så grafiskt sett som möjligt. Våld, i synnerhet våld å person, markerar tydligt en distinktion mellan oss de - respektabla samhällsmedborgarna - och dem - de utanför samhället.

Ett problem med mediernas frekventa rapportering om våld är att det numera har blivit så ständigt närvarande i vårt samhälle att rapporterna kring våldsbrottsligheten ofta är av ren rutinmässig karaktär med lite uppföljning och analys. Såvida en story om våld inte uppfyller flera andra kriterier för att hålla igång diskussionen rapporteras dessa om mer eller mindre slentrianmässigt. Enligt en brittisk undersökning i början av 1990-talet ägnade brittisk press i regel 65 procent av rapporterna om brottslighet åt våld å person. Enligt statistik från polisen var personvåldsbrottsligheten under den här perioden cirka sex procent.¹⁸² Samma tendenser går även att finna i svensk media. Det finns både kriminologer och jurister som hävdar att medias bild av brottsligheten inte stämmer överens med verkligheten.¹⁸³ Det finns en svensk studie från 1994 som visar att av alla TV4:s

¹⁸¹ Sage publishing: Yvonne Jewkes, <<https://us.sagepub.com/en-us/nam/author/yvonne-jewkes>>, besökt 2019-12-22.

¹⁸² Jewkes (2015) s. 63 f.

¹⁸³ Thomas Bodström: Sluta sprid myten att våldsbrottsligheten ökar”, Expressen debatt, <<https://www.expressen.se/debatt/sluta-sprid-myten-att-valdsbrotten-okar/>>, besökt 2019-12-12; Jerzy Sarnecki: ”Medias brottsbild är falsk”, Aftonbladet debatt <<https://www.aftonbladet.se/debatt/a/qnPOjw/medias-brottsbild-ar-falsk>>, besökt 2019-12-12.

nyhetsinslag innehöll 32 procent våldsskildringar kopplade till kriminalitet.¹⁸⁴ Samma studie konstaterade också att Tv-nyheterna ägnade brott mot person tolv gånger större andel programutrymme än brott mot allmänheten. En annan studie från mitten av 80-talet visade att av de brott som rapporteras i svenska tidningar handlade cirka 15 procent om brott mot person medan denna grupp av brott endast utgjorde två procent av den totala rapporterade brottsligheten i verkligheten.¹⁸⁵

6.2 Moralpanik

Under 1970-talet myntade den brittiske professorn i sociologi vid London School of Economics Stanley Cohen¹⁸⁶ en ny förklaringsmodell som kom att få stort genomslag i forskningen om reaktion på avvikande beteende.¹⁸⁷ Cohen analyserade uppmärksamheten kring oroligheter som uppstod mellan olika ungdomsgrupper vid en semesterort i England. Cohen menade att massmedia skapade och förmedlade en förvrängd bild där ungdomar beskrevs som långt mer våldsamma än vad de faktiskt var. Denna överdrivna bild ledde till en situation som Cohen valde att benämna *moralpanik*.¹⁸⁸

Moralpanik är enligt Cohen något som samhället drabbas av då och då. Ett tillstånd, en händelse, en person eller en grupp av personer blir definierade som ett hot mot de traditionella sociala värderingarna och intressena. Föremålet för uppmärksamheten kan vara något nytt eller något som har funnits länge utan att ha uppmärksammats. Massmedia spelar en avgörande roll genom att vara den institution som förmedlar den stereotypiska bild vilken reaktionen sedan bygger på.¹⁸⁹

I identifieringen av en ansvarig grupp som ett gemensamt hot blir en delning mellan *oss* – anständiga, respektabla och moraliska och *dem* – avvikande, oönskade outsiders tydlig. Uppfattningen att hotet är verkligt, allvarligt och orsakat av en identifierbar minoritet behöver inte delas av majoriteten, men media kommer att rapportera om det på ett sätt som om fördömandet av den här gruppen delas av alla. När media rapporterar om gruppen använder de sig gärna av en slags nostalgisk konservativ ideologi, lite ”det-var-bättre-förr”-tänk, och försöker tilltala en slags nationell gemenskap.¹⁹⁰

Vid en moralisk panik mobiliseras därefter samhällets rättstänkande aktörer för att ta avstånd från den beskrivna ”folk-fienden”. I samband med detta synliggörs också samhällets moraliska gränser. Som ett resultat av moralpaniken inbjuds sedan forskare till att leverera sakkunniga utlåtanden om orsaker och lösningar. Från ansvariga krävs handlingskraft, något som

¹⁸⁴ Pollock (2001) s. 72.

¹⁸⁵ Pollock (2001) s. 75.

¹⁸⁶ Cohen (1972) s. 1.

¹⁸⁷ Estrada (1999) s. 128.

¹⁸⁸ Estrada (1999) s. 128.

¹⁸⁹ Cohen (1972) s. 1.

¹⁹⁰ Jewkes (2015) s. 88.

tenderar att resultera i nya reaktionsformer som sägs motverka det aktuella problemet. I vissa fall kan sedan problemet försvinna ur blickpunkten och glömmas bort och i andra fall kan paniken leda till omfattande förändringar i såväl lagstiftning som i hur samhället ser sig självt. Avgörande för moralpanik är att reaktionen är tydligt opropotionerlig i förhållande till det aktuella problemet.¹⁹¹

Den mest återkommande typen av moralpanik i Storbritannien sedan efterkrigstiden har varit kopplat till olika former av ungdomskulturer vars beteende har varit antingen avvikande eller brottsligt.¹⁹² Den sociala konstruktionen av ungdomen som ett problem har länge funnits och exploderade i Storbritannien under 1950-talet. Det sägs ofta att ungdomen blev en egen kategori under efterkrigstiden. Innan efterkrigstiden tenderade unga att ta efter sina föräldrar allt vad som gällde stil, uppförande, drömmar och förväntningar. Under 1950-talet blev ungdomarna dock sin egen kategori, olika från andra åldersgrupper, och ordet tonåring myntades. Den nya gruppen förkastade sina föräldrars värderingar, de traditionella klassgrupperingarna bröts och ungdomen blev en ny egen konsumentgrupp med andra värderingar och andra förväntningar än föregående generationer. Kombinationen av snabb social förändring med distinkta, kontroversiella och ofta spektakulära stilar och beteende blev en häftig blandning. Om ungdomen representerade framtiden, dessa kontroversiella och oförutsägbara unga människor som aktivt verkade motstå auktoriteter och avvisa allt som var traditionellt och konventionellt, var framtiden alldeles för skrämmande för många människor. Cohen föreslår att den första generationen av tonåringarna symboliserade de förvirrade och paradoxala känslor som många hade i den här perioden av snabb social förändring. Det var dock med blandade känslor som man såg på denna nya unga generationen. De personifierade dels önskan att gå framåt, att förnya sig, att experimentera men var samtidigt kanalerna för alla rädslor i samhället för förändring och det okända.¹⁹³

6.3 Medias bild av ungdomsbrott

Hur ett fenomen framställs i media påverkar den allmänna debatten. Estrada har i en avhandling analyserat hur ungdomsbrottsligheten uppmärksammas i ledarartiklar i svensk dagspress mellan åren 1950-1994.¹⁹⁴

Estrada konstaterar att ledarsidorna intresserat sig för ungdomsbrottsligheten i skiftande grad under 1900-talets senare halva. Fram till slutet av 1960-talet var ledarsidornas intresse för ungdomsbrottsligheten relativt stort. Vid samma tid skedde flera så kallade ungdomskravaller vilka i hög grad dominerar framställningen av ungdomsbrottsligheten. Vid ingången till 1970-talet avtar däremot intresset och under en

¹⁹¹ Estrada (1999) s. 128; Cohen (1972) s. 1.

¹⁹² Cohen (1972) s. 1.

¹⁹³ Jewkes (2015) s. 92 f.

¹⁹⁴ Estrada (1999) s. 65.

femtonårsperiod råder därefter ett relativt lågt intresse på ledarsidorna för ungdomsbrottsligheten. År 1986 bryts trenden abrupt och ungdomsbrottsligheten blir återigen ett ”hett ämne”, något som mer eller mindre har hållit sig i fram till 1994.¹⁹⁵

Estrada konstaterar även att beskrivningen av ungdomsbrottsligheten under den undersökta perioden har ändrat karaktär. Under 1960-talet berörde ungdomsbrottsligheten i pressen främst stölder, särskilt bilstölder. Från 1980-talet och fram till 1994 handlar ungdomsbrottsligheten i princip uteslutande om våldsbrott. År 1986 står ut i statistiken beträffande ledarsidor om ungdomsbrottslighet. Våldsbrottsligheten bland ungdomar blev då mycket mer uppmärksammas. Förutom massmedia så visade också politikerna att de noterat problemet. Detta dels genom att tillsätta en riksomfattande kampanj ”tänk ett slag” och dels genom tillsättandet av en offentlig utredning om vapenlagstiftningen där justitieministerns direktiv uttryckligen nämner ungdomsvåldet på gator och torg. Att just 1986 står ut i statistiken konstaterar Estrada inte nödvändigtvis behöver bero på att ungdomarna var mer brottsaktiva just det året. Viktigare är istället den bild som skapades av ungdomsvåldet.¹⁹⁶

Beträffande den bild som skapas av ungdomsvåldet för Estrada en diskussion huruvida det även har skett en vad han kallar för ”rasifiering” av ungdomsbrottsligheten i media. Han gör det utifrån frågan varför samhällsdebatten riktat så stor uppmärksamhet på överrepresentation av brottsliga ”invandrarungdomar” när faktorer som klasskillnader och kön enligt statistiken tycks vara av större betydelse för vem som begår brott. Stor andel av ”invandrarungdomarna” som begår brott är födda i Sverige och är per se ”svenskar”. Överrepresentationen bland ”invandrarungdomar” i brottsstatistiken handlar troligen snarare om faktorer som social klass, bostadssegregering, marginalisering och stigmatisering än om etnicitet i sig. Estrada för fram tesen att förklaringen till medias ensidiga intresse för etnicitet snarare hänger samman med förbindelsen av brottsproblemet och ”det främmande”. Estrada menar även att samtidsdebattens favoriserade fokusering på vilken sorts människor brottsförövare är på bekostnad av vilken social kontext de kommer ifrån på sikt skapar större avstånd mellan ”vi” (laglydiga svenskar) och ”de andra” (brottsliga invandrare).¹⁹⁷

Beträffande den bild som media för fram har Lars B. Ohlsson, lektor vid socialhögskolan vid Lunds Universitet, skrivit en doktorsavhandling där han analyserar den bild som i olika arenor förs fram av ungdomsbrottslingar och ungdomsvåld. Ohlsson visar ett fall beträffande en uppgörelse mellan två ungdomsgäng, ett ”svenskgäng” och ett ”invandrargäng”, där media skapade en kraftigt dramatiserad bild av denna ”icke händelse”. Den förväntade uppgörelsen uteblev emellertid. Dels för att polisen grep ungdomar tillhörandes det ena gänget och dels för att det andra gänget inte befann sig i närheten av där uppgörelsen skulle äga rum. I pressen framställdes det dock

¹⁹⁵ Estrada (1999) s. 68 ff.

¹⁹⁶ Estrada (1999) s. 71.

¹⁹⁷ Estrada (1999) s. 131 f.

som om polisen hade förhindrat att en blodig uppgörelse utbröt mellan svenskar och invandrare. Utifrån dessa beskrivningar ställde sedan media vuxenvärlden mot väggen. Vad skulle man göra åt det ”ökade ungdomsvåldet”.¹⁹⁸

Ohlsson visade även att de som till en början inte delade medias bild med tiden fick mycket svårt att behålla sin verklighetsbild. Skolledningen menade exempelvis att de inte hade noterat ett ökande våld och att eleverna gjorde vapen på slöjden. Detta vändes omedelbart emot ledningen som framstod som ansvarslösa och ovetande om vad som faktiskt pågick bland ungdomar. Skolledningen fick snabbt acceptera bilden och för att inte framstå som fullständigt handlingsförlamade var de dessutom mer eller mindre tvungna att utlova krafttag mot det ”ökade våldet”.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Ohlsson B (1997) s. 97 ff.

¹⁹⁹ Ohlsson B (1997) s. 204 f.; Estrada (1999) s. 17 f.

7 Analys

I detta kapitel ska uppsatsens övergripande frågeställning slutligen besvaras: ”hur kan det komma sig att regeringen går fram med ett förslag om slopad ungdomsrabatt när ungdomsreduktionsutredningen konstaterar att det inte finns något empiriskt eller erfarenhetsbaserat stöd för att genomföra ändringen?” Kapitlet går i tidskronologisk ordning in på de händelser och trender i samhället och kriminalpolitiken som har haft stor betydelse för att den kriminalpolitiska utvecklingen har sett ut som den gjort och till hur vi har hamnat där vi är idag.

7.1 Behandlingskritiken

Startskottet för den allt hårdare tonen som har växt fram i kriminalpolitiken och som senare har kunnat resultera i ungdomsreduktionsutredningen anser jag till stor del ligger i den behandlingskritik som kom att växa fram under 1960-talet i såväl Sverige som andra västländer. Jag håller med Garland i hans uppfattning om att den behandlingskritik och kritik mot institutioner i samhället som framfördes tycks ha haft en särskild påverkan på de brottsbekämpande myndigheterna och institutionerna i form av en bestående känsla av pessimism. Om jag fullt ut följer Garlands förklaringsmodell så ska behandlingskritiken under den här perioden ha lett till en försvagad trovärdighet hos de brottsbekämpande myndigheterna vilket därefter har haft effekten av en bestående känsla av pessimism beträffande kriminalpolitiken i stort.²⁰⁰

Garlands teori passar även enligt min mening väl in på att förklara den ton som i samband med och i efterdyningarna av behandlingskritiken började växa fram inom den kriminologiska forskningen. Under den första halvan av 1900-talet tycks synen på brottsproblemet ha varit relativt ljus. Ett tecken på detta är brottbalksutredningen. Den brottbalk som trädde i kraft den första januari 1965 präglades starkt av en behandlingstanke och det var genom olika behandlingsinsatser inom olika institutioner som brottsproblemet skulle lösas.²⁰¹ Det här tyder enligt min mening på en relativt ljus och hoppfull syn inom kriminalpolitiken och den allmänna uppfattningen tycks ha varit att problemet med brottslighet i samhället gick att lösa, det enda som krävdes var de rätta åtgärderna. Ett annat exempel på synen på brottsproblemet och kriminalpolitiken under den här perioden är det citat från dåvarande justitieminister Herman Kling när han 1962 presenterade propositionen till brottbalken som nämndes inledningsvis i det här arbetet. Kling framhöll att alla skyddsvärda intressen inte behöver kriminaliseras och att kontroll kan uppnås genom andra medel än straff.²⁰²

²⁰⁰ Se avsnitt 4.1.4.

²⁰¹ Se avsnitt 4.1.2.

²⁰² Se avsnitt 1.5.

Under den andra halvan av 1900-talet tycks synen på brottsproblemet inom både kriminologin och kriminalpolitiken ha varit betydligt mörkare och mer pessimistisk. Behandlingskritikens framväxt i samhället kom under 1970- och 80-talet även att ge sitt avtryck i forskningen. Under denna period publicerades både nationellt och internationellt analyser som konstaterade att de behandlingsåtgärder som vidtagits inom kriminalvården mätt i återfall i brottslighet haft liten eller ingen effekt alls. De här analyserna kan enligt min mening tänkas ha fortsatt att bidra till den pessimistiska synen som vid tiden redan rådde. Garland beskriver det som att känslan vid tiden var att kriminologen hade misslyckats med sitt främsta projekt - att bekämpa brottsligheten.²⁰³

Den pessimistiska synen på brottsproblemet tycks enligt min mening bara ha fortsatt in på 2000-talet. Det räcker med att se till direktivet till ungdomsreduktionsutredningen för att kunna ana en betydande negativ ton. I direktivet till ungdomsreduktionsutredningen konstaterar regeringen till exempel att de argument som tidigare legitimerat straffrabatten numera inte väger lika tungt och framhåller det ökade dödliga våldet i kriminella kretsar och behovet av straffskärpningsåtgärder.²⁰⁴ Tron på att brottsproblemet kan lösas genom andra åtgärder än straff och kriminalisering tycks enligt min mening vara helt försvunnen.

Enligt Garlands teori ska den här bestående meningen att kriminologen hade misslyckats fortsatt att ge bränsle till den kriminalpolitiska debatten. Den pessimistiska och negativa synen ska sedan ha lett till ett ifrågasättande av statens förmåga att bekämpa brottsligheten, vilket slutligen också ska ha haft effekten av en ny syn på rättsväsendet. Idag ser vi effekterna av detta i form av straffskärpningar, ökad övervakning och ökad fängelsebeläggning. Som nämndes inledningsvis i den här uppsatsen så tycker vi idag inte att det är konstigt att nästan alla större brittiska städer är kameraövervakade eller att USA håller över två miljoner medborgare i fångenskap.²⁰⁵ En anledning till att det har kunnat bli såhär är enligt Garland behandlingskritiken och den pessimistiska syn på kriminalpolitiken som den förde med sig.

Jag är själv beredd att hålla med Garland att behandlingskritiken och efterdyningarna av den mycket väl kan vara startskottet för en bestående känsla av pessimism beträffande samhällets förtroende till statens förmåga att bekämpa brottsligheten. När både forskning och den allmänna debatten hade en negativ syn på den kriminalpolitik som fördes är det inte mer än logiskt att politikerna fick svara upp till denna negativa syn på behandlingsideologin genom att tänka om vad gäller kriminalpolitiken och anpassa den efter det samhällsklimat som rådde.

Fram till detta stadiet finner jag själv den kriminalpolitiska utvecklingen som rådde som tämligen logisk. Forskningen visade på negativa resultat och brottsligheten fortsatte att öka vilket i sin tur ledde till en negativ syn på den

²⁰³ Se avsnitt 4.1.4.

²⁰⁴ Se avsnitt 2.2.2.

²⁰⁵ Se avsnitt 1.5.

förda kriminalpolitiken. Uppenbarligen gav inte behandlingsåtgärderna inom kriminalpolitiken den avkastning politikerna hade hoppats på och det blev dags att tänka om. Behandlingskritikens pessimistiska syn på kriminalpolitiken ter sig både ha grund och vara logisk.

Utvecklingen som härefter följer ter sig dock enligt min mening betydligt mindre logisk sett till kriminalstatistiken under 1970-talet och framåt, i synnerhet sett till statistiken beträffande ungdomars brottslighet.

7.2 Massbrottsamhället

Enligt de statistiska mätningar som finns hade ungdomsbrottsligheten i Sverige ökat konstant från andra världskriget och framåt. Under 1970-talet ändrade dock ungdomsbrottsligheten karaktär. Under åren 1913–1950 hade ungdomsbrottsligheten präglats av en långsamt ökande trend och mellan 1950–1972 ökade antalet lagförda ungdomar mycket kraftigt. Efter 1973 tycks emellertid den kraftiga ökningen upphöra och från mitten av 1970-talet och framåt minskar till och med brottsligheten bland unga i vissa kategorier. Denna minskning i brottsutvecklingen borde enligt min mening rent logiskt innebära att de kriminalpolitiska åtgärder som vid tiden vidtogs fungerade vilket i sin tur borde ha gett upphov till en alltmer positiv syn på de behandlingsåtgärder som vidtogs och brottsproblemet i stort. Om brottsligheten för första gången på över 60 år minskade borde det ju innebära att det gick att komma åt brottsproblemet genom behandlingsåtgärder? Frågan är då om Garlands teori om behandlingskritikens effekter verkligen kan stämma.

Någon positiv syn beträffande brottsproblemet och behandlingsideologin tycks dock inte ha blivit effekten. Istället tycks den förvirrande utvecklingen av brottsligheten ha lett till ännu mer oro och ännu större oenighet beträffande brottsproblemet. Angående forskningen råder det inom kriminologin fortfarande en delad uppfattning om huruvida brottsutvecklingen under den här perioden verkligen avstannar eller om det bara rör sig om ett större mörkertal.²⁰⁶ Från politiskt håll tycks brottsutvecklingen under den här perioden istället ha haft effekten av ännu större oro. Andersson konstaterar i en analys av budgetpropositionerna under perioden 1970–2002 att ju mer utplanande kriminalstatistiken i propositionerna blir, desto mer ifrågasätts kriminalstatistikens tillförlitlighet. Andersson och Nilsson beskriver det som att brottsproblemet under den här perioden går från att ha tolkats i termer av trender till att istället beskrivas i termer av ett tillstånd. Här ett tillstånd av ett ”massbrottsamhälle”.

Andersson och Nilsson konstaterar att i och med den här nya framställningen av brottsproblemet som ett tillstånd, som oavsett vad ändå är för högt, blev eventuella variationer i kriminalstatistiken ointressanta. Ytterligare en faktor som tycks spela in är att framställningen av kriminalstatistiken förändras. Precis som Andersson och Nilsson beskriver

²⁰⁶ Se avsnitt 4.2.2.

angående när kriminalstatistiken jämfördes år för år bekräftades inte den bild som politikerna menade sig se. Bakom siffrorna sökte politikerna därför en verklighet som inte lät sig beskrivas i korta trender. Problemet kom att lösas genom att man ställde upp brottsutvecklingen i termer av hela efterkrigstiden. Sedan slutet av 1990-talet har det blivit standard i budgetpropositionerna att när man diskuterar brottsutvecklingen ta utgångspunkt i den femfaldiga ökningen av den anmälda brottsligheten som uppstår under den sista halvan av 1900-talet. Andersson och Nilsson beskriver det som att den tämligen kraftiga minskningen av brott under 2010-talet, särskilt rörande våldsbrott, tycks ha blivit ”en för allmänheten förborgad hemlighet, känd bara inom det kriminologiska skräpet”.²⁰⁷

En fråga som direkt uppstår är hur det egentligen kommer sig att politikerna medvetet verkar framställa en betydligt mer negativ bild av brottsutvecklingen än vad som är verkligheten. En mer ingående diskussion beträffande den frågan kommer i efterföljande avsnitt.

7.3 Prioriteringspolitiken

Den behandlingskritik som framfördes mot de brottsbekämpande myndigheterna under 1960- och 70-talet ledde enligt Garland till en allmän känsla av pessimism beträffande kriminalpolitiken i stort. Pessimismen resulterade sedan i ett vacklade förtroende beträffande statens förmåga att bekämpa brottsligheten. För att återbörda tron på sin brottsbekämpningsförmåga var staten därför helt enkelt tvungen att skapa sig en ny legitimitet för kriminalpolitiken vilket enligt både Garland och Andersson gjordes genom en omdefiniering av brottsproblemet.²⁰⁸

För svensk del tycks det ha gjorts genom införandet av prioriteringspolitiken under 1970-talet. Vissa brottstyper valdes ut som mer prioriterade än andra, exempelvis ungdomsbrottsligheten. De här brottstyperna framställdes från politiskt håll som brottstyper som skiljde sig från vardagsbrottsligheten. Brottsproblemet med de här brottstyperna gick inte att komma åt genom de vanliga åtgärderna utan de här brottstyperna krävde särskilda åtgärder.

Vid tiden ansågs sociala åtgärder vara den rätta vägen för att komma åt brottsproblemet. Möjliga åtgärder från rättssystemets sida är istället åtgärder som innefattar avskräckning eller inkapacitering. Fram till den här tiden hade de här åtgärdernas möjligheter att påverka brottsligheten framställts som små. Prioriteringspolitiken kom enligt Andersson därför att handla om att återbörda förtroendet för kriminalpolitiken till Justitiedepartementet och staten. För att kriminalpolitiken skulle kunna bli ett politikområde som styrdes från Justitiedepartementet var man från politiskt håll helt enkelt tvungen att hitta en ny legitimitet. Departementets åtgärder måste framstå som rationella, vilket kom att göras genom att framställa Justitiedepartementet och straffsystemets åtgärder som något mer handfast

²⁰⁷ Se avsnitt 5.2.

²⁰⁸ Se avsnitt 5.3.

och reellt än de sociala åtgärder som under perioden sågs som det viktigaste brottspreventiva arbetet. Enligt Andersson kom detta också till stånd genom att kriminalpolitikens fokus inte sattes på brottslighetens kvantitativa omfattning utan på konsekvenserna av viss brottslighet som definierades som särskilt allvarlig.²⁰⁹

Om Garlands och Anderssons teori att prioriteringspolitiken är ett försök att från politiskt håll återbörda förtroendet till staten stämmer, så förklarar den enligt min mening också utvecklingen beträffande kriminalstatistiken. För att staten ska kunna återbörda förtroendet angående brottsproblemet måste dess åtgärder framstå som effektfulla. Om brottsstatistiken visar att brottsligheten minskar så minskar också behovet av kriminalpolitiska åtgärder. Men genom att förmedla en bild av brottsligheten som allvarlig så framstår också åtgärder som straffhöjningar som logiska och behövliga. Sett från politiskt håll så behövs den här bilden av brottsproblemet för att legitimera deras åtgärder.

Enligt Andersson och Nilsson kom denna nya uppdelning av kriminalpolitiken i stor grad att fortsätta forma 1990- och 2000-talens kriminalpolitik. Den nya uppdelningen av brottsligheten gav kriminalpolitiken ny legitimitet vilket i sin tur gav politiska visioner allt större utrymme. En effekt av detta tycks också vara att den kriminalvetenskapliga forskningen har fått ett allt mindre utrymme i debatten. Denna tes att forskningen har fått en allt mindre betydelse i kriminalpolitiken tycks enligt min mening även vara en ganska allmänt företrädd åsikt i inom kriminologin.

En enligt mig tänkbar förklaring till varför forskningen tycks ha fått allt mindre utrymme i den kriminalpolitiska debatten är att den helt enkelt inte ha lyckats hitta några svar på hur brottsproblemet ska lösas. Denna tes hänger i princip ihop med Garlands teori om behandlingens påverkan på kriminalpolitiken. Än idag år 2020 kan vi inte säga vilka åtgärder som löser brottsproblemet. Jag har i alla fall inte under arbetets gång kunnat finna dem och mest troligt är att de här åtgärderna heller inte går att finna. Kanske är det heller inte forskningens uppgift att servera lösningar på problemet. Tron var länge att behandling skulle lösa brottsproblemet. När forskningen under 1970-talet visade att så inte var fallet stod kriminalpolitiken plötsligt där utan lösningar. Forskningen erbjöd heller inga andra alternativa lösningar på hur brottsproblemet skulle lösas. Den allt hårdare kriminalpolitiken som därefter har kommit att bedrivas är helt säkert ett sätt från politiskt håll att både visa handlingskraft och återbörda tron på statens förmåga att bekämpa brott. Förutom de faktorerna kanske den allt hårdare tonen i kriminalpolitiken helt enkelt är ett ärligt försök att komma åt brottsproblemet. Om behandling inte fungerade så kanske raka motsatsen, det vill säga straff, skulle fungera bättre? Problemet med den här tesen är enligt min mening att det i princip inte finns något vetenskapligt eller

²⁰⁹ Se avsnitt 5.3.

historiskt belägg för att en ökad satsning på straffrättsliga åtgärder någonsin visat sig minska brottsligheten i samhället.

7.4 Brottsoffret

En annan trend som enligt flera kriminologer tycks ha haft särskild påverkan för den allt hårdare kriminalpolitiken är värnandet av brottsoffret. Tham beskriver det som att kriminalpolitiken innan 1970-talet handlade om de som satt i fängelse. I den offentliga debatten betraktades de intagna, som framförallt var män, som offer för omständigheter som de själva inte råkade över. Om brottsoffer ens nämndes vid den här tiden var för att belysa hur de utsatta själva hade medverkat i sitt offerskap. Denna syn på brottsoffer tycks i dagens samhällsklimat helt befängd. Idag råder det i princip politisk konsensus kring värnandet om brottsoffret och dess intressen. Brottsoffret ses idag närmast som ett offer för samhällets misslyckande att skydda honom eller henne från att bli utsatt från brott. Enligt Tham kan den politiska konsensusen beträffande värnandet av brottsoffren bland annat utläsas i riksdagspartiernas politiska program, budgetpropositionerna samt kungaparets engagemang i frågan.

Även internationellt tycks samma utveckling ha skett. Garland konstaterar att kriminalpolitikens fokus i både Storbritannien och USA de senaste åren har kommit att placeras på brottsoffret. Den nya politiska trenden är att brottsoffren måste skyddas, deras röster måste höras, minnet av dem måste hyllas, deras ilska måste uttryckas och deras rädsla måste uppmärksammas. Detta helgande av offren tenderar enligt Garland i sin tur att upphäva oron för brottslingen.

Tham konstaterar en liknande utveckling i Sverige där fokus har gått från värnandet av gärningspersonen till värnandet av brottsoffret. Enligt Tham går trenden att härleda till kriminalpolitikens allt större fokus på våld. Både Andersson och Tham anser att våldsbrottsligheten får ett allt större fokus i den kriminalpolitiska debatten under 1980-talet. Andersson påvisar den tesen genom att hänvisa till budgetpropositionerna under 1980-talet där våldsbrottsligheten för första gången får en egen rubrik. Tham visar det genom att hänvisa till att flera av de uppkriminaliseringar som sker under 1980-talet motiveras med att våldet då sågs som allt allvarligare och att brottets straffvärde därför måste markeras tydligare.²¹⁰

Enligt Andersson har prioriteringspolitiken en central del i bilden av våldsbrottsligheten som förmedlas från politikiskt håll. Jag är själv beredd att hålla med Andersson beträffande denna här teori. Våldsbrottsligheten var en av de prioriterade brottstyperna som fördes fram i prioriteringspolitiken. För att utökade åtgärder mot våldet ska kunna ses som legitima måste bilden av våldet också framställas som allvarligt. Att våldet då får ett ökat utrymme i de offentliga skrifterna och beskrivs i andra termer ligger helt i linje med vad man från politiskt håll vill uppnå, nämligen en bild av att deras

²¹⁰ Se avsnitt 5.4.1.

straffåtgärder är nödvändiga. Ytterligare en faktor som jag anser är av stor vikt för bilden av våldsbrottsligheten är medias framställning av våldet. Att medias framställning av brottslighet till en stor del utgörs av just våldsbrottslighet finns det flera studier som bekräftar. Både svenska och internationella studier har visat att media tenderar att ägna våldsbrottsligheten och i synnerhet våld å person en oproportionerligt stor andel av nyhetsutrymmet i förhållande till hur omfattande våldsbrottsligheten i verkligheten är. Medias påverkan och framställning av brottproblemet berörs mer ingående i efterföljande avsnitt.

Ytterligare en effekt som den förändrade framställningen av brottsoffret har medfört är enligt Garland att dessa oskyldiga brottsoffer har kommit att bli en viktig källa för legitimitet åt kriminalpolitiken där allt hårdare vedergällningsinriktade straffåtgärder kan legitimeras med samhällets ansvar för det utsatta brottsoffret. Då brottsoffret är samhällets ansvar måste samhället göra att vad det kan för att skydda brottsoffret från att bli utsatt. Jag tycker även att kriminalpolitikens förändrade mål tydligt säger något om att brottsoffret alltmer har kommit att betraktas som samhällets ansvar. Kriminalpolitikens mål är självfallet att minska brottsligheten i samhället men sedan 1990-talet har ett nytt mål tillkommit, nämligen att öka *tryggheten* i samhället. Att trygghet som begrepp har blivit ett uttalat mål för kriminalpolitiken anser jag hänger samman med den förändrade bilden av våldet och det större politiska intresset för brottsoffret.

7.5 Internationaliseringen

En annan faktor som flera kriminologer lyfter fram som central för den allt hårdare kriminalpolitiken är det allt mer internationaliserade samhälle vi lever i idag. I och med kommunismens fall i Central- och Östeuropa i början av 1990-talet och Sveriges inträde i EU 1995 är gränserna mellan länder mycket öppnare idag än vad de tidigare någonsin har varit. Med de alltmer uppluckrade landsgränserna har också en annan typ av brottslighet som inte tidigare funnits kommit att ta plats, nämligen den organiserade gränsöverskridande brottsligheten. Denna är en faktor som jag tror är en stor bidragande orsak till den förändring i det politiska klimatet som sker under 1990- och 2000-talet.²¹¹

Tham beskriver hur Ny Demokratis intåg i riksdagen under mellan 1991-1994 la grunden för att invandrare kopplades ihop med brottslighet. Det faktum att utlandsfödda personer är överrepresenterade i brottsstatistiken hade visserligen varit känt sedan länge men uppfattningen fick under 1990-talet nytt stöd.²¹² Under 2000-talet tycks den här uppfattningen bara ha växt sig starkare. Ett exempel på det här är Sverigedemokraternas intåg i riksdagen under 2000-talet och deras växande popularitet.

²¹¹ Se avsnitt 4.4.

²¹² Se avsnitt 4.3.2.

En anledning till att Sverigedemokraterna har kunnat nå sådana politiska framgångar tror jag ligger i internationaliseringen och de öppna gränser som den har medfört. Brottsligheten i Sverige har ändrat karaktär. Den gränsöverskridande organiserade brottsligheten och gängkriminaliteten som från politiskt håll under 2000-talet frekvent lyfts fram som särskilt allvarlig är en relativt ny företeelse i det svenska samhället. Det här nya fenomenet som inte känns igen möts av oro. Det Sverigedemokraterna gör är att erbjuda en enkel lösning på ett problem som egentligen inte låter sig lösas med enkla lösningar, nämligen brottsproblemet. Kopplingen att invandrare är överrepresenterade i brottsstatistiken är redan sedan lång tid tillbaka gjord. Invandrare är lika med brottslingar. Ta bort brottslingarna och brottsproblemet borde lösas, eller? En annan faktor som jag tror hjälper till att bidra till framgången med den här tesen är bilden av våldet som från politiskt håll presenteras samt hur kriminalstatistiken läggs fram. Precis som konstaterat i föregående avsnitt tenderar de offentliga skrifterna och politikerna att lägga fram den femfaldiga ökningen av antalet anmälda brott när brottsstatistik presenteras. Med bilden av våldet som särskilt allvarligt är det inte särskilt förvånande att allmänheten reagerar på den bilden och söker svar.

Då uppfattningen är att den gränsöverskridande organiserade brottsligheten och gängkriminaliteten är särskilt allvarlig ter det sig också snarast naturligt att regeringen reagerar på den bilden. Ungdomsreduktionsutredningen är enligt min mening ett utmärkt exempel på en politisk reaktion på den gränsöverskridande organiserade brottsligheten. I direktivet presenteras den organiserade brottsligheten och det ökade gängvåldet som ett särskilt allvarligt problem bland de unga lagöverträdarna som måste bemötas från flera håll.

Att straffrabattens existens nu ifrågasätts anser jag således delvis i grund och botten ligga i internationaliseringen och den nya typen av brottslighet den har medfört. Det är inte de ringa stölderna eller de olovliga körningarna som regeringen vill komma åt med ett eventuellt slopande av straffrabatten. Det är den grova våldsbrottsligheten som har kommit att kopplas ihop med gängkriminella invandrare som regeringen vill åt. Problemet som jag ser det med förslaget i sin nuvarande lydelse är dock att en slopad straffrabatt får effekter utöver dess syfte. Detta kommer inte vidare beröras men är en intressant aspekt av det hela.

7.6 Brottsbalkens misslyckande

Ytterligare ett faktum som enligt mig tycks ha präglat den kriminalpolitiska utvecklingen i Sverige är det faktum att brottsbalken som trädde i kraft 1965 redan då byggde på förlegade kriminalpolitiska värderingar. 1962 års brottsbalk som trädde i kraft den första januari 1965 var resultatet av närmare 30 års utredningsarbete och byggde till största delen på individualpreventiva tankegångar. Straffets ändamål skulle i första hand vara att bekämpa brottsligheten genom att ”rehabilitera” brottslingarna och integrera dem i samhället och straffets längd sattes i förhållande till den

brottsliges behandlingsbehov.²¹³ Problemet med de tankegångarna var att de redan när de trädde i kraft var föråldrade och inte speglade det dåvarande samhällets reaktion på brott. 1962 års brottsbalk var snarare resultatet av 1930-talets samhälles reaktion på brott och under dessa cirka 30 år hade stora förändringar skett i samhällets syn på brottslighet.

Att det är av stor vikt att lagstiftningen speglar samhällets reaktion på brott säger sig självt. Om man anlägger ett slags filosofiskt perspektiv på det hela förutsätter statens utövande av våldsmonopol, vilket straffrätten i det stora hela är, att vi samhällsmedborgare köper det samhällskontrakt som överlämnandet av våldsmonopolet till staten innebär. För att samhällskontraktet för gemene man ska framstå som legitimt är det då självfallet av största vikt att strafflagstiftningen speglar den allmänna folkviljan. Detta är enligt min mening politikerna mycket medvetna om och det är troligtvis just därför som straffhöjningar och straffskärpningar från politiskt håll ofta motiveras med att samhällets reaktion på brottsligheten har förändrats. I direktiven till ungdomsreduktionsutredningen motiverade regeringen behovet av en utredning med anledning av att synen på brott, brottslingar och samhällets reaktioner på brott är i ständig förändring och att de skäl som tidigare har legitimerat särbehandlingen av unga lagöverträdare nu inte lika väl speglar samhällets reaktion på brott.²¹⁴ En fråga som enligt mig då uppkommer är om hårdare tag och strängare straff verkligen är samhällets samtida reaktion på brottslighet? Denna fråga berörs närmare i efterföljande avsnitt.

7.7 Straffvärdesreformen och det allmänna rättsmedvetandet

Den behandlingskritik som hade börjat riktas mot brottsbalkens påföljdssystem resulterade under 1970- och 80-talet i ett omfattande politiskt utredningsarbete för att utforma ett påföljdssystem som bättre speglade samhällets syn på brottslighet. Utredningsarbetet resulterade slutligen i en ny straffvärdesreform som infördes 1989. Den nya straffvärdesreformen innebar att principen om behandling som motivering för straff ersattes med en princip om *straffvärde*. Brottets svårighetsgrad skulle istället för gärningspersonens vårdbehov skulle vara avgörande för påföljden.²¹⁵

Enligt Andersson och Nilsson spelar införandet av begreppet straffvärde i rättsväsendet en avgörande roll för den fortsatta kriminalpolitiska utvecklingen. Begreppet ”straffvärde” är i sig inte särskilt klart eller väldefinierat och har därför kommit att lämna utrymme för mycket olika tolkningar. Rent juridiskt skall straffvärde spela det sammanlagda värdet av straffet efter att ett abstrakt straffvärde först har konstaterats och därefter har förmildrande omständigheter lagts på vilket slutligen resulterar i ett konkret

²¹³ Se avsnitt 4.1.2.

²¹⁴ Se avsnitt 2.2.2.

²¹⁵ Se avsnitt 4.3.1.

straffvärde.²¹⁶ Från politiskt håll har begreppet straffvärde enligt Andersson och Nilsson dock kommit att sättas i relation till det antagna allmänna rättsmedvetandet. Straffvärde tycks istället ha blivit synonymt med det allmänna rättsmedvetandets bild av en proportionerlig hämnd.

Precis som konstaterades i föregående avsnitt så tycks allmänhetens uppfattning om kriminalpolitiken inte bara tydligt forma kriminalpolitiken utan den används även från politiskt håll som legitimering för kriminalpolitiska åtgärder. Det allmänna rättsmedvetandet har således blivit en källa för att från politiskt håll motivera straffskärpningsåtgärder. Den politiska bilden av det allmänna rättsmedvetandet tycks vara att allmänheten kräver hårdare tag. Frågan är dock om det verkligen är så? Intressant nog har det i Sverige och Norden gjorts empiriska undersökningar om det allmänna rättsmedvetandet i ett försök att få en bild om vad det allmänna rättsmedvetandet egentligen är. Resultatet av undersökningarna visar i princip att ju mer informerade försökspersonerna var om brottet, omständigheterna omkring och den relevanta lagstiftningen desto lägre straff ansåg de var proportionerligt. Utan någon bakgrundsinformation ansåg merparten att straffen borde höjas men ju mer information försökspersonerna fick desto lägre straff ansåg de var proportionerligt. Som informerad jurist finner jag detta fenomen väldigt intressant och frustrerande. Så som jag tolkar resultatet av den här undersökningen så vill det allmänna rättsmedvetandet faktiskt ha strängare straff. Problemet som jag ser det är att det allmänna rättsmedvetandet är oinformerat och det finns all anledning att tro att det allmänna rättsmedvetandet skulle ha en helt annan uppfattning om allmänheten var mer informerade om hur rättsväsendet och strafflagstiftningen ser ut.

7.8 Media

Det går inte att diskutera kriminalpolitikens utveckling utan att säga något om medias betydelse. Media är idag mer närvarande än någonsin och det är en av de främsta plattformarna för åsiktsbildning i samhället. Att medias framställning av brottsproblemet har stor påverkan på det allmänna rättsmedvetandet säger nästan sig självt.

Precis som jag konstaterade i tidigare avsnitt tenderar medias rapportering av brottslighet till en övervägande del att beröra just våldsbrottslighet. Detta är en bild som tycks kunna vara lite missvisade i förhållande till hur stor del av all brottslighet som faktiskt är våldsbrottslighet. Samma tendenser tycks även finnas beträffande ungdomsbrottsligheten och i synnerhet ungdomsvåldet. Enligt en analys av Estrada verkar även framställningen av ungdomsbrottsligheten i media ha ändrat karaktär. Från att tidigare främst ha berört vardagsbrottslighet till att alltmer handla om grov våldsbrottslighet. Estrada för även fram en tes att det ska ha skett en så kallad "rasifiering" beträffande ungdomsbrottsligheten vilket på sikt har skapat ett större avstånd mellan "oss" (laglydiga svenskar) och "dem"

²¹⁶ Se avsnitt 2.1.1.

(brottsliga invandrare).²¹⁷ Tudelandet av två grupper är också ett klassiskt knep för att skapa en politisk enighet kring en fråga, vilket i sin tur legitimerar politiska åtgärder.

Identifieringen av en ansvarig grupp som ett gemensamt hot hänger också nära samman med den sociologiska förklaringsmodellen *moralpanik*. En tes som jag här tycker är intressant att beröra är frågan om det inte kan vara så att kriminalpolitiken idag beträffande ungdomsbrottsligheten kan ha drabbats av moralpanik? Moralpanik innebär i princip att media förmedlar en förvrängd och överdriven bild av hur verkligheten faktiskt är.²¹⁸ Precis som jag konstaterade i tidigare avsnitt i analysen så ger kriminalstatistiken beträffande ungdomars brottslighet under de senaste decennierna egentligen inte på någon större anledning till oro. Ändå är det en mycket oroande bild av ungdomsbrottslighetens utveckling som direktivet till ungdomsreduktionsutredningen förmedlar. Ställandet av de här faktorerna gentemot varandra tyder enligt min mening på en viss tendens till moralpanik angående ungdomsbrottsligheten.

En annan intressant aspekt av den mediala bilden av ungdomsbrottsligheten är att det tycks vara väldigt svårt för såväl politiker som allmänheten att inte dela medias bild. Ohlsson visade i sin avhandling beträffande en uppgörelse mellan två gäng som media tycks ha förstorat att de som till en början inte delade medias bild med tiden fick väldigt svårt att behålla sin verklighetsbild. Om bilden som media förmedlar beträffande ungdomsbrottsligheten är att den är allvarlig och kräver krafttag så ter det sig snarast naturligt att politikerna agerar i enlighet med den här bilden.

7.9 Avslutande reflektioner

I analysens avsnitt fram tills nu har min ambition varit att lyfta och knyta ihop de händelser och teorier som jag under arbetets gång har identifierat som särskilt relevanta för hur vi har hamnat där vi är idag. Inledningsvis i den här uppsatsen konstaterade jag att attitydförändringen beträffande ungdomsbrottsligheten är ett resultat av det hårdare kriminalpolitiska klimatet som under 1900-talets senare halva har utvecklats. En av anledningarna till att jag finner den här utvecklingen så pass intressant är att samhället idag är mer civiliserat och utvecklat än vad det tidigare någonsin har varit. Med det här moderna civiliserade samhället borde kriminalpolitiken enligt min mening också ha utvecklats i en liknande riktning där behandling och humanism borde stå i centrum för strafflagstiftningen. Istället har kriminalpolitiken på senare tid utvecklats i totalt motsatt riktning där straff och vedergällning verkar stå i fokus.

²¹⁷ Se avsnitt 6.3.

²¹⁸ Se avsnitt 6.2.

Om målet med kriminalpolitiken är minskad brottslighet, hur kommer det sig då att den universella uppfattningen tycks vara att vi ska ta till straffåtgärder som aldrig någonsin har visats ha den effekten vi vill uppnå? Samt hur kan en sådan betydande attitydförändring ha skett beträffande de unga lagöverträdarna? Detta när ungas oförstånd ända sedan vår tidigast kodifierade rätt inte har ansetts fullt ut kunna ligga dem till last.

Det enkla svaret på de här frågorna är enligt min mening att minskad brottslighet inte är det enda målet för kriminalpolitiken. Sedan 1990-talet har kriminalpolitiken ytterligare ett uttalat mål, att öka tryggheten. Enligt min mening tycks den här tryggheten ha kommit att bli ett viktigare mått på framgångsfaktor för kriminalpolitiken än minskad brottslighet. Därav har också fokus på den faktiska effektiviteten i de kriminalpolitiska åtgärderna minskat.

En annan viktig faktor som ej får glömmas är att politiken i stort har som främsta uppgift är att svara till vad folket vill ha. Direktivet till ungdomsreduktionsutredningen nämner till och med vikten av att straffsystemet också speglar samhällets reaktion på brott, vilken är i ständig förändring. Samhällets reaktion på ungdomsbrottslighet har helt enkelt ändrats. Ytterligare en faktor som stödjer denna tes är den rapport om det allmänna rättsmedvetandet som 2010 publicerades av Tham och Jerre. Resultatet av avhandlingens empiriska studie var att det oinformerade allmänna rättsmedvetandet, vilket är gemene man, generellt vill ha strängare straff. Det är kanske inte den bästa lösningen men det är vad folket vill ha och kanske är halvbra lösningar det priset vi får betala för att leva i en demokratisk rättsstat.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 2008:85 – Straff i proportion till brottets allvar

SOU 2018:85 – Slopad straffrabatt för unga myndiga

Propositioner

Prop. 1962:10 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till brottsbalk

Prop. 1978/79:100 med förslag till stadsbudget för budgetåret 1979/80

Prop. 1978/79:212 om ändring i brottsbalken, m.m.

Prop. 1979/80:100 med förslag till stadsbudget för budgetåret 1980/81

Prop. 1981/82:100 med förslag till stadsbudget för budgetåret 1982/83

Prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)

Prop. 1988/89:100 med förslag till stadsbudget för budgetåret 1988/89

Prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet

Prop. 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare

Prop. 2014/15:25 Tydligare reaktioner på ungas brottslighet

Myndighetspublikationer

Brottsförebyggande rådet, ”*Nytt straffsystem: idéer och förslag*”, Rapport 1977:7, Stockholm, 1977.
[cit. Brå rapport 1977:7]

Brottsförebyggande rådet, ”*Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2015*”, Rapport 2017:5, Stockholm, 2017.
[cit. Brå rapport 2017:5]

Brottsförebyggande rådet, ”Kriminalstatistik 2018 misstänkta personer”, 28 mars 2019, <<https://www.bra.se/statistik/kriminalstatistik/misstankta-personer.html>>, besökt 2019-11-14.
[cit. Brå: Kriminalstatistik 2018 misstänka personer]

Rikspolisstyrelsen, Arbetsgruppen mot organiserad brottslighet (AMOB): ”Organiserad och ekonomisk brottslighet i Sverige – ett åtgärdsförslag”, Stockholm, 1977.
[cit. AMOB rapport 1977]

Övrigt offentligt tryck

Dir. 2013:62 En översyn av narkotikabrotten och narkotikasmugglingsbrotten

Dir. 2017:122 Skärpta regler för lagöverträdare 18-20 år

Justitieutskottets betänkande 2016/17:JuU21 Unga lagöverträdare

Riksdagsskrivelse 2016/17:224

Litteratur

Andersson, Robert: ”Kriminalpolitikens väsen”, Kriminologiska institutionen Stockholms Universitet, Stockholm 2002

Andersson Robert, Nilsson Roddy: ”Svensk kriminalpolitik”, andra upplagan, Liber AB, Stockholm 2017

Aspelin, Erland: ”Utvecklingslinjer i svensk kriminalpolitik efter brottsbalkens genomförande”, i nordisk tidsskrift för kriminalvetenskap, åtgång 62:2, 1975

Aspelin, Erland: ”Straffets grunder – historisk bakgrund”, i: Svensk Juristtidning 1999, s. 108.

Balvig, Flemming, Gunlaugsson, Helgi, Jerre, Kristina, Kinnunen, Aarne och Tham, Henrik: ”The public sense of justice in scandinavia a study of attitudes towards punishment”, European Journal of Criminology, 12:3, s. 342-361, 2015

Bergenlöv, Eva, Lindstedt Cronberg, Marie, Östberg Eva: ”Offer för brott”, första upplagan, Nordic Academic Press, 2002

Borgeke, Martin, Heidenborg, Mari: ”Att bestämma påföljd för brott”, tredje upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2016

Bäcklund, Agneta, Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Träskman, Per-Ole, Wennberg, Suzanne, Wersäll, Fredrik: *Brottsbalken m.m.*, version den 1 juli 2019-07-01, Juno, <<https://www.pro-karnovgroup-se>>, Norstedts Juridik, hämtat 2020-01-08

[cit. Bäcklund m.fl., Juno]

Clevesköld, Lars, Thunved Birgit, Thunved, Anders, : ”*Samhället och de unga lagöverträdarna*”, sjätte upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2019

Cohen Stanley: ”*Folk devils and moral panics*”, third edition, Routledge Taylor & Francis Group London and New York, Oxon 1972

Estrada Felipe: ”*Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem – utveckling, uppmärksamhet och reaktion*”, Kriminologiska institutionen Stockholms Universitet, Stockholm 1999

Estrada Felipe, Flyghed Jane: ”*Den svenska ungdomsbrottsligheten*”, tredje upplagan, Studentlitteratur, Lund 2013

Fahlbeck, Erik: ”*Förvaltningsrättsliga studier*”, I. Hoeggströms, Stockholm, 1938

Garland, David: ”The limits of the sovereign state: Strategies of crime control in contemporary society”, *British Journal of Criminology*, vol. 36, s. 445-471, 1996.

Garland, David: ”*The culture of control – crime and social order in contemporary society*”, first edition, Oxford university press, Oxford 2001

Häthén, Christian: ”*Stat och straff: rättshistoriska perspektiv*”, andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2004

Jareborg Nils och Zila Josef: ”*Straffrättens påföljdlära*”, femte upplagan, Wolter Kluwer, Stockholm 2017

Jewkes Yvonne: ”*Media and crime*”, third edition, SAGE Publications Ltd, London 2015

Korling, Fredric och Zamboni, Mauro: ”*Juridisk metodlära*”, andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2013

Lernestedt, Claes, Tham, Henrik: ”*Brottsoffret och kriminalpolitiken*”, första upplagan, Norstedts juridik AB, 2011

Nordlöf, Kerstin: ”*Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt*”, andra upplagan, Studentlitteratur, Lund 2012

Sandgren, Claes: ”Rättsvetenskap för uppsatsförfattare”, tredje upplagan, Norstedts juridik AB, Stockholm 2015

Sveri, Britt: ”Utlännings brottslighet”, i Svensk Juristtidning 1973, s. 279.

Sveri, Knut, Rylander, Gösta, Eriksson, Torsten, Asp, Åke: ”Kriminaliteten och samhället”, andra upplagan, Aldus AB, Malmö, 1968.

Tham, Henrik: ”Kriminalpolitik”, första upplagan, Norstedts juridik AB, Stockholm 2018

Elektroniska källor

Ask Beatrice: ”Domstolarna följer inte våra direktiv om straffskärpning”, DN Debatt, <<https://www.dn.se/debatt/domstolarna-foljer-inte-vara-direktiv-om-straffskarpning/>>, besökt 2019-11-13

”Brottsoffer”, Nationalencyklopedin, <<https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/brottsoffer/>>, besökt 2020-01-08

Clary Kroon: ”Hårdare tag mot brottslingar – inget som folk vill”, SVT Nyheter, <<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/smaland/allt-hardare-tag-mot-brottslingar-stods-inte-av-folket>>, besökt 2019-11-28

Dante Thomsen och Calle Elfström: ”Spricka i regeringen om slopad straffrabatt för unga – Miljöpartiet säger nej”, SVT Nyheter, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/spricka-i-regeringen-om-slopad-straffrabatt-for-unga-miljopartiet-sager-nej>, besökt 2019-10-02

Jerzy Sarnecki: ”Medias brottsbild är falsk”, Aftonbladet debatt <<https://www.aftonbladet.se/debatt/a/qnPOjw/medias-brottsbild-ar-falsk>>, besökt 2019-12-12.

Mikael Grill Pettersson: ”SVT erfar: MP öppnar för slopad straffrabatt för unga brottslingar”, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/oppning-om-straffrabatt-for-unga>, besökt 2019-10-04

”Penologi”, Nationalencyklopedin, <<https://www-ne-se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/penologi/>>, besökt 2020-01-08

Stockholms Universitet: Profiler Henrik Tham, <<https://www.su.se/profiles/tham-1.185274>>, besökt 2019-11-25

Thomas Bodström: Sluta sprid myten att våldsbrottsligheten ökar”, Expressen debatt, <<https://www.expressen.se/debatt/sluta-sprid-myten-att-valdsbrotten-okar/>>, besökt 2019-12-12

Åklagarmyndigheten: Uppdrag och mål, <<https://www.aklagare.se/om-oss/uppdrag-och-mal/>>, besökt 2019-11-19

Övrigt

Advokatsamfundet, *Remissvar angående betänkande av ungdomsreduktionsutredningen SOU 2018:85*

Brottsförebyggande rådet, *Remissvar angående betänkande av ungdomsreduktionsutredningen SOU 2018:85*

Åklagarmyndigheten, *Remissvar angående betänkande av ungdomsreduktionsutredningen SOU 2018:85*

Rättsfallsförteckning

NJA 2000 s. 314

NJA 2000 s. 421

NJA 2011 s. 357